

TANULMÁNYOK

FARKAS MÁRTON

LEMBERG

**Az Osztrák—Magyar Monarchia hadműveletei 1914 kora őszi Galíciában
Augusztus 15—szeptember 25.**

Az egykori kelet-galíciai főváros nevéhez fűződő hadműveletek során az osztrák—magyar haderő 1914. augusztus 15. és szeptember 25. között a cári orosz hadsereggel szemben példátlan arányú vereséget szenvedett; a Habsburg Monarchia fegyveres erői legjobb emberállományának elvesztése, a német hadsereg marne-i kudarcával (szeptember 4—9.) együtt, a központi hatalmak gyors győzelembe vetett reményeit egyszer s mindenkorra megsemmisítette.

E tanulmány az Osztrák—Magyar Monarchia legfontosabb arcvonalán folyó hadműveletek nyomon követését tekinti feladatának, így az imperialista világháború gazdasági, katonai, politikai és diplomáciai előkészítésének — csakúgy, mint kitörésének — vizsgálatát mellőzni kényszerül.

Haditervek, hadműveleti elképzelések

A központi hatalmak (Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia) hadászati problémája a Franciaországot, Oroszországot, Nagy-Britanniát, Szerbiát és Montenegrót magában tömörítő, anyagi és élőerőfölényben levő ellenséges koalíció elleni két, illetve többfrontos háború megvívása volt. A politikai és katonai céloknak nem megfelelő hadipotenciál következményeként született meg a villámháború német elmélete.

A villámháborús hadászati koncepció eredményezte az 1905 végén végleges formát öltött Schlieffen-féle hadműveleti tervet, amely a francia erők megsemmisítését — a német hadsereg 7/8-ával — 6 hétre írta elő, a keleti arcvonalon felvonult 1/8-nyi erőnek és az osztrák—magyar haderő zömének a cári orosz hadsereget feltartóztató védelmi hadműveletével egyidőben, hogy ezután, a nyugat-európai hadszíntéren felszabadult német hadsereg átdobott erőinek az osztrák—magyar hadsereggel közösen végrehajtott hadműveleteivel a cári Oroszországot térdre kényszerítsék.¹

A német hadászati elképzeléseknek eleve alárendelt Osztrák—Magyar Monarchia csak így remélhette, hogy saját agresszív, hódító céljait elérheti a Balkánon.

¹ A kérdés nagy szakirodalmából ezúttal csak három, az újabb időben megjelent monografikus feldolgozásra hívjuk fel a figyelmet: *Gr. P. V. Kiełmannsegg*: Deutschland und der Erste Weltkrieg. Frankfurt/M., 1968. 25. és köv. oldalak; *H. Otto—K. Schmiedel*: Der Erste Weltkrieg. Berlin, 1977. 21. és köv. oldalak; *Rudolf Kiszling*: Die hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkrieg. Wien, é. n. 20. és köv. oldalak.

Alfred von Schlieffen tábornagy (1833—1913) a császári Németország hadseregének vezérkari főnöke.
Fr. Conrad von Hötzendorf tábornok (1852—1924) a Monarchia vezérkari főnöke 1906—1911, illetve 1912—1917 között.

Az osztrák—magyar hadvezetőség, különösen annak vezérkari főnöke, Fr. Conrad von Hötzendorf tábornok, 1907-től sürgette az ún. preventív háborút Szerbia és Olaszország ellen, mivel az általuk támogatott „nagyszerb eszme”, illetve az olasz irredentizmus a Monarchia délszláv- és olaszlakta területei elszakításának szándékával a Habsburg állam szétesésének útját egyengette és erjedésbe hozhatta más elnyomott népek, nemzetek elszakadási törekvését. Az 1908-as boszniai annexió a Monarchia részéről, majd az 1911-es olasz—török háború, végül az 1912—13-as balkán háborúk a Habsburgok állama számára a világháborúhoz vezető út jelentős állomásai voltak, de az antant koalíció, különösen a Szerbia mögött álló cári Oroszország felkészületlensége a háború kirobbanását egyelőre elhárította.

Az a rendkívül kedvezőtlen politikai-hadászati helyzet, amelybe a központi hatalmak blokkja a háború kitöréséig belemánőverezte magát, a soknemzetiségű Osztrák—Magyar Monarchia hadereje számára igen kedvezőtlen hadászati-hadműveleti szerepkört jelölt ki. A Monarchiának önmagában is két, vagy több frontos háborúval kellett számolnia, amely a hadsereg erejét már eleve megosztotta.² Az állami és katonai vezetés az erők többségét természetesen a cári Oroszország ellen kívánta bevetni, így az Oroszország elleni hadműveletekre szánt erők nagysága mintegy 40 hadosztálynyi erőt képviselt, miközben Szerbia és Montenegró ellen kb. 8 és fél hadosztály maradt.

Az osztrák—magyar terv a 40 hadosztálynyi erőt két nagy hadműveleti csoportra bontotta: az első csoportot az 1. és 4. osztrák—magyar hadsereg, a második csoportot a 3. és 2. osztrák—magyar hadsereg alkotta. Felvonulásukat az osztrák—magyar—orosz határ topográfiai helyzetének megfelelően, illetve abból adódóan úgy képzelték el, hogy a nagyobb erőt (21 hadosztály), képviselő 1. és 4. hadsereget a Visztula és Bug folyók közti térségben arccal észak felé, míg a 3. és 2. hadsereget (19 hadosztály) a Bug folyó és a Dnyeszter folyó közötti szakasza közti térségben, arccal kelet felé sorakoztatják fel. A felállás így nagyjából egy negyed körívet fog mutatni, melynek egyik végpontja a Szan folyó torkolata, másik végpontja pedig a Halics—Sztaniszlau közötti terepszakaszon található. Harcászati-hadműveleti szempontból a felállás meglehetősen problematikus voltát a hadvezetőség is érezte, hiszen a szemben levő orosz erők — a körív hajlásának megfelelően — már eleve a harcászati átkarolás pozíciójába kerültek. A hadvezetőség ezt azzal kívánta enyhíteni, hogy a felvonulás balszárnyán, a Visztula folyó jobb partján levő 1. hadsereggel párhuzam-

² A Monarchiának a háború kezdetén regionális elvek szerint szervezett 16 hadteste volt, amelyek magukban foglalták a közös hadsereg, a m. kir. honvédség, az osztrák Landwehr, a népfelkelés (idősebb, alig kiképzett csapatok) alakulatait és a veszteségek pótlására hivatott, területi hadkiegészítési rendszerű, utólag kiképzett menetalkulatokat.

1914. augusztus második felében sor került a XVII. hadtest felállítására is, melynek állományába a 19. (közös pilseni) gyalogos hadosztályt, a 2. (bécsi) és 9. (leitmeritzi) menetdandárt osztották be. Az egységesség kedvéért a továbbiakban a közös jelzőt elhagyjuk, csupán a m. kir. alakulatoknál tüntetjük fel a „honvéd” megjelölést, az osztrák Landwehr alakulatokat pedig — az AOK szóhasználatát követve — lövész (Schützen) alakulatoknak nevezzük.

Az osztrák—magyar hadvezetőség — figyelembe véve a fegyverek erők felhasználásának kényeszerű lehetőségét — a háború kezdetéig rendelkezésére álló mintegy 49 és fél hadosztálynyi erőt három csoportra osztotta fel. Az első csoportot az ún. „minimális Balkán-csoport” alkotta három hadtestből (XIII. [zágábi], XV. [szarajevói], XVI. [raguzai], népfelkelő [Landsturm] és menetalkulásokból, valamint várőrségekből), melyek összállománya 8 hadosztályt, 7 önálló dandárt és 2 önálló ezredet tett ki. A második csoportot „B” lépcsőnek nevezték, amely négy hadtestből állt: a IV. (budapesti), a VII. (temesvári), a VIII. (prágai) és a IX. (leitmeritzi) hadtestből, népfelkelő- és menetalkulásokból, várőrségekből, továbbá 3 lovashadosztályból (köztük egy m. kir. honvéd lovashadosztály), összállománya 11 hadosztályt, 5 önálló dandárt, 6 önálló ezred és 3 lovashadosztályt erőt jelentett. A harmadik csoport az „A” lépcső nevet kapta és magába foglalta az I. (krakkói), a II. (bécsi), a III. (grazi), az V. (pozsonyi), a VI. (kassai), a X. (przemysli), a XI. (lembergi), a XII. (nagyszabeni), valamint a XIV. (innsbrucki) hadtestet, mintegy 29 hadosztályt, továbbá 8 lovashadosztályt. A „minimális Balkán-csoport” és a „B” lépcső alkotta a „maximális Balkán-csoportot”, amelyet „B” (Balkán) háború esetén vetettek volna be Szerbia és Montenegró ellen. „R” háború (Russland-Oroszország) és „B” háború esetén a Balkánon csak a „maximális Balkán-csoport” került volna alkalmazásra, az „A” lépcső és a „B” lépcső Oroszország, illetve Olaszország ellen. A tervezett elosztásból kitűnik, hogy a hadvezetőség a „B” lépcsőt bizonyos értelemben tartaléknak tekintette, mivel a Monarchiának önálló tartalék hadserege nem volt.

mosan, vele egy magasságban, a folyó nyugati partján, egy két hadosztálynyi erőt képviselő, népfelkelőkből álló csoportot, illetve a német hadvezetőség által ígért és Sziléziából előtörő népfelkelő hadtestet igyekezett felzárkóztatni, a szélső jobbszárnyat pedig Horodenka városnál, illetve Csernowitz városában előretolt egységekkel (a 43. honvéd gyaloghadosztály, valamint a 35. népfelkelő dandár) alátámasztani. A felállás legérzékenyebb pontjának a 4. hadsereg jobbszárnya tűnt, mivel a leendő arcvonal a Huczva folyónál majdnem derékszögben délre kanyarodott, így az egész felállítás forgópontjaként volt értékelhető. Ebből pedig az következett, hogy a 4. hadsereg jelentette az összekötő kapcsot az 1., valamint a 3. és 2. hadsereg között, ami egyben helyzetének nehézségét és labilitását is fokozta.

A jelzett felvonulási tervet alapos mérlegelés előzte meg. A francia—orosz katonai szövetség határozatainak részbeni ismeretében, kémjelentések birtokában, mindenekelőtt azonban a cári imperializmus hódító szándékainak tudatában az osztrák—magyar hadvezetőség az orosz hadsereg hadműveleteinek elsődleges célját a Monarchia hadseregének megsemmisítésében ítélte meg, amely nagy orosz erőknek a Visztula—Bug folyók közötti térségből kiinduló, észak—déli irányú támadását feltételezte. A támadás sikeres áttöréssé fejlesztésével a Kelet-Galiciában levő osztrák—magyar erők zömét átkarolhatták, majd a Csehországba, illetve Magyarországra történő betöréssel a Monarchiát a teljes katonai vereségbe sodorhatták. E feltételezés később annyiban módosult, hogy a várható orosz támadás főiránya — a francia követelés miatt — Berlin, tehát nyugat felé toódik el, és Szilézia—Csehország irányban kisegítő hadművelet bontakozik ki, amely azonban elég erős lesz ahhoz, hogy a Monarchia hadseregét megrendítse.

A nagy orosz erők gyülekezésének, illetve felvonulásának feltételezése a Varsótól keletre eső térségben végül is axiómává vált és az osztrák—magyar hadműveleti terv meghatározója lett. A továbbiakban eldöntendő volt, hogy az orosz támadást defenzív hadműveletek sorával, vagy offenzívával hárítsák-e el. Conrad a várható hadműveletek jellegéről és módjáról több ízben tárgyalt H. von Moltke vezérezredessel (1848—1916), Schlieffen utódjával, aki 1906—1914 között volt a német hadsereg vezérkari főnöke. Jóllehet Moltke — Schlieffen szellemében — a franciaországi villámháborút tartotta elsődlegesnek, amely idő alatt a keleti front feladata csupán az orosz hadsereg feltartóztatása volt, Conrad érvelését az osztrák—magyar támadásról haladéktalanul a magáévá tette. Conrad azzal érvelt, hogy a támadásra kiképzett és felkészített osztrák—magyar hadsereg sikeres offenzívája a Varsó térségében feltételezett, de még teljesen fel nem vonult orosz erők ellen, az első csapás pszichikai hatásával s az ebből adódó hadműveleti-harcászati előnyök sorával nemcsak a közeli győzelem lehetőségeit növeli, hanem a belső politikai helyzet megerősítését is elősegíti az Osztrák—Magyar Monarchiában. Egyébként is a pusztán védelmi hadművelet esélyeit kilátástalannak ítélte meg, mivel a Szan folyó menti erődítmények, köztük az évtizedek óta sok száz milliót felemészítő Przemysl és a Dnyeszter menti hídfők a korszerűség követelményeit nem elégítik ki, nem beszélve a kelet-galíciai főváros, Lemberg hevenyészett, tábori jellegű megerősítéséről. A Szan—Dnyeszter menti defenzív pozíció ugyanakkor Kelet-Galícia nagy részének önkéntes kiürítésével járna, amelynek belpolitikai következményei beláthatatlanok volnának, annál is inkább, mivel a russzofil beállítottságú ukrán lakosság felkeléseit provokálná a megmaradt területeken, melyek bénítólág hatnának a soknemzetiségű hadseregre.

Az osztrák—magyar hadsereg sikeres offenzívájának sarkalatos feltétele Conrad szerint a keleten felvonult német erők egyidejű támadása volt a Na-

rev-vonal ellen, megközelítőleg Siedlec város irányába. Erre vonatkozólag a Moltkéval folyó tárgyalásokon biztosítékokat követelt. Német részről azonban kötelezettségvállalás 1909—1914 között nem történt, csupán ígéret hangzott el, részben magánlevélben, részben személyes találkozásokon, szóban. Moltke 1909. március 19-én Conradhoz írt levelében kijelentette: „...nem fogok habozni, hogy támadásba kezdjek a célból, hogy a vele egyidőben zajló osztrák offenzívát támogassam. Excellenciád bizton számíthat erre az ígéretre...”³ 1914. május 12-én Moltke Karlsbadban Conrad előtt leszögezte: „Reméljük, a hadműveletek megkezdése után 6 héttel végzünk Franciaországgal, vagy legálábbis odáig jutunk, hogy főerőinket keletre tolhatjuk át.” Conrad válasza: „Tehát legkevesebb 6 hétig kell a hátunkat tartanunk Oroszországgal szemben.”⁴ Ez a szóbeli ígéret a Conrad által szorgalmazott támadást egyáltalán nem tartalmazta, s a német erők segítségnyújtását arra az esetre helyezte ki látásba, ha Franciaországot leverik, illetve meggyengítik. (N. B. itt csak Franciaországról van szó, ami a német imperializmus voluntarista megítélését jelzi Nagy-Britannia semlegességéről.)

Moltke májusi kijelentésének idején az osztrák—magyar hadműveleti terv már részleteiben is ki volt dolgozva és Conrad, az ígéret lényegét figyelmen kívül hagyva, a terven semmit sem változtatott. (Ami változás később, a háború kirobbanásakor bekövetkezett, az az alaposan megváltozott feltételek következménye volt.)

A hadműveleti terv előírta, hogy a Visztula és a Bug folyók közti térségben felvonuló két osztrák—magyar hadsereg (az 1. és a 4. hadsereg) a mozgósítástól számított 20—24. napon azonnal lendüljön támadásba északi irányban Lublin és Cholm ellen, súlyponttal az Annapol—Frapmol közti szakaszt elérő 1. hadsereggel, a gyülekező, felvonulása kezdetén levő orosz erőket lepje meg és lehetőleg verje szét. A jelzett két hadsereg támadása feltételezte a Lemberg térségében lévő 3. és az attól délre elhelyezkedő 2. hadsereg keleti irányú, korlátozott jellegű támadását, tehát már eleve excentrikus mozgását, részben azért, hogy az 1. hadseregtől jobbra harcoló 4. hadsereg oldalát-hátát biztosítsák, részben azért, hogy az orosz hadvezetőség ne vonhasson el erőket a két támadó hadsereg ellen. A támadás folytatását tekintve azonban nem volt egységes elképzelése: a sikertől tették függővé, hogy a második fázisban a 4. hadsereg jobbra, keletre forduljon és az északi irányban felkanyarodó 3. hadsereggel közösen mérjen újabb csapást, vagy pedig továbbra is északnak támadjon és a 3. hadsereg északi irányban történt felzárkózásával, továbbá a bal szárnyon előnyomulását folytató 1. hadsereggel együtt egy nagyszabású Cannae harapófogójának déli szárát képezze, miközben a Siedlec irányába támadó német erők a harapófogó északi szárának szerepét vállalják magukra.

A kérdés az volt, hogy az orosz hadvezetőség végrehajtja-e a Conrad által számára „előírt” felvonulást illetve hadmozdulatokat? Az orosz hadvezetőség azonban nem követte Conrad előírásait; olyan hadműveleti tervet dolgozott ki, és valósított meg, amely az osztrák—magyar elképzeléseket halomra döntötte.

*

A cári Oroszország hadászati-hadműveleti tervét két alapvető tényező határozta meg: 1. az orosz imperializmus hódító céljainak megfelelően az Osztrák—Magyar Monarchia fegyveres erejének megsemmisítésével a balkáni ellen-

³ Conrad: Aus meiner Dienstzeit. Wien, 1922, I. k. 404. o.

⁴ Conrad: i. m. III. k. 673. o.

lábás Habsburg állam szétzúzása, felbomlasztása, 2. a francia—orosz katonai szövetségben vállalt ama kötelezettség, hogy Oroszország Németország ellen minimálisan 800 000 fős hadsereget vonultat fel és azonnal támadó hadműveletbe kezd Kelet-Poroszország, illetve más keleti német területek ellen. Oroszországnak így két hadműveleti csoportra kellett felosztania a mintegy 37 aktív hadtestből álló haderejét, s olyan területen felvonultatnia, amelyen az osztrák—magyar—német erők sokkal hamarabb bekövetkező hadműveleti készségét el-lensúlyozhatta. A cári vezérkar ugyanis azzal számolt, hogy a teljesen befejezett osztrák—magyar—német felvonulás időszakára, a birodalom óriási kiterjedése és az elmaradott közlekedési viszonyok miatt (jóllehet a francia kölcsön-nél épülő hadászati fontosságú nyugati vasútvonalak a háború kitöréséig nagy-jából elkészültek), az orosz hadseregnek még a legjobb esetben is csupán 70—80%-át sikerül mozgósítania. E megfontolások alapján a cári vezérkar már eleve lemondott Orosz—Lengyelország hadászati előnyeiről, bár az említ-tett országrész hatalmas ékként nyomult be Németország és a Monarchia közé és az orosz erőket a létfontosságú osztrák—magyar—német iparvidékekhez kb. 300 km közelségbe hozta volna. 1910-ben végleg úgy döntöttek, hogy Orosz—Lengyelországot — néhány határőr- és biztonsági szolgálatot ellátó csapat kivételével — kiüritik, még annak a kockázatnak a vállalásával is, hogy a kiürités a központi hatalmak Oroszország elleni haderejét automatikusan megnöveli.

A két nagy hadműveleti csoport, nevezetesen az Északnyugati Front (Né-metország ellen) és a Délnyugati Front (az Osztrák—Magyar Monarchia ellen), amely a Svédország, Törökország és Románia magatartása miatt tartalékba helyezett 3 (kisebb létszámú) hadseregen kívül az orosz hadsereg aktív és tartalékállományának többségét alkotta, a harci cselekmények megindulása pillanatától támadó feladatot kapott. A két front erőelosztását azonban az határozta meg, hogy Németország haderejének többségével Franciaország vagy Oroszország ellen fordul-e? Az orosz felderítő szolgálat 1913 végéig erre vonat-kózzal pontos információkat szerzett be és az 1914 március 1-én tartott vezér-kari megbeszélés egyhangú határozattal az „A” háború (Ausztria—Magyaror-szág ellen) követelte erőelosztás mellett döntött, azaz az erők többségét a Mo-narchia ellen rendelte (4., 5., 3. és 8. hadsereg), míg Németország ellen két hadsereg (az 1. és 2.) felvonulását tartotta szükségesnek. „G” háború (Germania) esetében az arány fordított lett volna. Az erőfelosztásnál figyelembe vették, hogy Németország, miután erejének nagy részét Franciaország ellen veti be, 3—6 hadilétszámú hadtestet tud felvonultatni Keleten, míg a monarchia a rendelkezésére álló 16 hadtestből legalább 12—13 hadtestet, a többit (3—4 had-testet) pedig Szerbia ellen készül bevetni.

A francia hadvezetőséggel folytatott konzultációk során a franciák a jelzett erőelosztást hevesen bírálták. A cári hadvezetőséget ismételten arra igyekeztek rávenni, hogy a Németország ellen felvonult két orosz hadsereg azonnal len-düljön támadásba, ha kell, azokkal a csapatokkal együtt, amelyeket a cári hadvezetőség Varsó környékére szánt, egy későbbi, Berlin irányú hadművelet gerinceként.

A franciáknak tett ígéret, helyesebben kötelezettségvállalás nem változtatta meg az orosz hadvezetőség azon meggyőződését, hogy Németország keleten lévő erejének szétveréséhez, illetve a Hohenzollern császárság katonai veresé-géhez az Osztrák—Magyar Monarchia megrendítésén, s ha lehet, megsemmi-sítésén keresztül vezet az út. A Monarchia katonai erejének szétzúzása vi-szonylag könnyebb feladatnak tűnt a cári hadvezetőség számításaiban. A Mo-

narchia soknemzetiségű, belső politikai feszültségekkel terhes, elmaradott ki-képzésű, gyenge anyagi és technikai bázisú hadserege a számbeli fölényben lévő orosz hadsereggel szemben aligha állhatta meg a helyét, nem beszélve arról, hogy többségében szláv lakosságú hátországa a minden szlávnak felszabadulást ígérő cári csapatokkal szembeni küzdelmet a Habsburg hatóságok elleni passzív vagy aktív szembenállásával gyengíthette, sőt az állam mielőbbi összeomlását segíthette elő.

A Monarchiával szembeni háború ennek ellenére hosszú vitákat váltott ki a cári hadvezetőségben. Egyesek túlzó optimista reményeit sem Nyikoláj Nyikolájevics nagyherceg, főparancsnok, sem Ivanov tábornok, a Délnyugati Front kijelölt parancsnoka nem osztotta. Mindketten megelégedtek azzal, hogy hangsúlyozták: a háború első szakaszában a Délnyugati Front csapatainak Szilézia és Csehország határai közelében olyan pozícióba kell jutniuk, ahonnan a kelet-porosországi hadműveleteket időközben sikerrel megívott és a Visztula folyó alsó folyásáig előrejutott Északnyugati Front csapataival együtt, bevonva a középső Visztula térségét is, a Monarchia és Németország keleti, legértékesebb területeire, Csehországba, Sziléziába és Posen tartományba törhetnek be, onnan pedig felfejlődhetnek a Berlin irányú végső csapásra, a nyugati (antant) szövetségesek Nyugat-Németországba való behatolásával egyidőben. Ugyanakkor törekedniök kell arra, hogy a Galíciában elért győzelem egyben utat nyisson Magyarországra és a Balkán felé is. Ha tehát az orosz hadvezetőség elképzeléseiben a Monarchia elleni hadműveletek jelentették is a súlypontot, tagadhatatlan, hogy a kelet-porosországi német erők elleni offenzíva ugyanolyan jelentőséget kapott; a „déli és az északi darázs-fészek” együttes kiemelése a további hadműveletek alapvetően fontos feltétele volt. Kérdés, hogy az orosz hadsereg e kettős feladat megoldására alkalmasnak bizonyult-e? Ezt a bekövetkező hadműveletek döntötték el.⁵

Az osztrák—magyar haderő támadási szándékát az orosz hadvezetőség jóval a háború kitörése előtt felderítette. A kijevi katonai körzet parancsnoka, Ivanov tábornok, kellő információkat kapott az 1. és 4. osztrák—magyar hadsereg északi, Lublin—Cholm irányú támadási szándékáról. Az orosz hadvezetőség ettől kezdve saját csapatai felvonulásának súlypontját az arcvonal déli részére helyezte, miután úgy ítélte meg, hogy az osztrák—magyar csapatok északi irányú előnyomulása kiváló lehetőséget teremt az orosz déli szárny nyugati irányú, a Kárpátok előterében végrehajtandó támadó hadműveletére, sőt annak sikere annál nagyobb lesz, minél északabbra hatol a kelet—nyugati irányú utánpótlási vonalaktól elszakadó és a természeti akadályokkal, gyér közlekedési vonalakkal ellátott területen támadó osztrák—magyar balszárny, amelynek lendülete szükségszerűen megtörik, mihelyt a Kelet-Galícian át Nyugat-Galícia felé törő orosz déli szárny hátát fenyegeti, illetve a vele szemben álló orosz erők észak—déli irányú támadása kibontakozik.

Az orosz hadvezetőség a harci cselekmények első szakaszában tehát kettős feladatot rótt csapataira: a Délnyugati Front erőit két önálló hadműveleti csoportra bontva, a déli szárnyon felvonuló 3. és 8. hadsereg (9 hadtest) hárult a fő csapás az itt álló 3. és 2. osztrák—magyar hadsereg ellen, amelyet néhány nap múlva követett a 4. és 5. orosz hadsereg (7 hadtest) kisegítő csapása az északi irányban támadó 1. és 4. osztrák—magyar hadsereg ellen. A cári hadvezetőség számítása szerint a két csoport sikeres hadművelete, észak—déli, illetve nyugat—keleti irányú kettős átkarolással, az ellen-

⁵ Az orosz hadvezetőség hadászati-hadműveleti elképzelését részletesen tárgyalja *J. Daniloff: Russland im Weltkrieg 1914—1915*. Jena, 1925. c. munkája. Itt: 108. és köv. oldalak.

séges haderő megsemmisítését, de legrosszabb esetben is egész Galícia elfoglalását és a magyar Alföldre vezető kárpáti hegyi átjárók birtokba vételét eredményezhette, továbbá a szétvert osztrák—magyar csapatok déli (Dnyeszter folyó mögé) és nyugati (Krakkó felé) történő visszavonulási útjának veszélyeztetését, s a már korábban említett, Berlin irányú, későbbi hadműveletekhez szükséges pozíciók megszerzését.

Az orosz hadműveleti terv nagyvonalúságát elvitatni aligha lehet: az ellenség hadműveleti elképzeléseinek ismeretében alakult ki, kihasználta az országhatár adta harcászati-hadműveleti átkarolás lehetőségét, az ellenfél — feltételezéseken alapuló — felvonulási, erőcsoportosítási hibáit, a saját anyagi és élőerő-főlényből adódó előnyöket, számításba vette a milliós tömegek harcát befolyásoló természeti és civilizációs tényezőket (terep, közlekedési viszonyok stb.) és ellensúlyozta a Monarchia hamarabb bekövetkező harci készültségéből adódó időbeli hátrányokat.

Mіндеzt a bekövetkező események messzemenően igazolták.

Mozgósítás, felvonulás

Az Osztrák—Magyar Monarchia 1914. július 25-én elrendelte a részleges mozgósítást. A mozgósítás a haderő $\frac{2}{5}$ részére, nyolc hadtestre terjedt ki, miután a diplomáciai vezetés, az AOK (Armeeoberkommando = Hadsereg főparancsnokság) számára is meglepő módon, biztosítékokat adott Oroszország várható semlegességéről. Az AOK így Szerbia és Montenegro ellen a „maximális Balkán csoportot” szólította fegyverbe. A mozgósítás első napjával július 28-át jelölték meg,⁶ amelyen megtörtént a hadüzenet is, s ezzel a Monarchia elindította a négy és fél évig tartó imperialista világháborút.⁷

A mozgósítás általában rendben folyt, a mozgósított erők bevonultak és sok helyütt a vezető körök által szított, nacionalista-soviniszta háborús tüntetések hatása alá kerültek. A gyülekezőhelyek, pályaudvarok, kaszárnyák a bevonultak jó részét nem tudták fogadni. Az emberek napokig ácsorogtak, heverésztek az utcákon vagy éppen a közrendet borították fel.⁸

A mozgósított állomány három (5., 6. és 2.) hadseregbe szervezve kezdte meg felvonulását Szerbia ellen az AOK ama számítása szerint, hogy Szerbia lerohanása rövid idő kérdése csupán, ami az esetleges orosz beavatkozásig mindenképpen sikerülni fog. Két nappal a Szerbiának küldött hadüzenet után, miközben vasúti szállítmányok láncra szállította dél felé a „maximális Balkán csoportot”, az AOK a Külügyminisztériumtól kapott tájékoztatás, valamint a katonai felderítés jelentései alapján kénytelen volt elrendelni a bécsi, przemysli és lembergi hadtest mozgósítását, mivel a kijevei, odesszai, moszkvai katonai körzetek mozgósítása nem hagyott kétséget a cári Oroszország hadbaszállási szándéka felől.⁹ Július 31-én az AOK előtt nyilvánvalóvá vált Oroszország hadbalépése, ezért elrendelte az általános mozgósítást. A mozgósítás első napjával augusztus 4-ét jelölte meg, s egyben kérte, hogy a Külügyminisztérium

⁶ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) AOK 11. cs. Res. Nr. 1. és KM Abt. 10. Nr. 1230/res. Az alábbi hadtestek mozgósítása történt meg: III. (Graz), IV. (Bp.), VII. (Temesvár), VIII. (Prága), IX. (Leitmeritz), XIII. (Zágráb), XV. (Szarajevó) és XVI. (Ragusa).

⁷ HL AOK Res. Nr. 10. Berchtold külügyminiszter tájékoztatója AOK-t a Szerbia elleni hadüzenetről, újólag megerősítve Oroszország várható semlegességét.

⁸ HL AOK Res. Nr. 12. Rohr lovassági tábornoknak, a m. kir. Honvédség főparancsnokának tájékoztatója az AOK számára.

⁹ HL AOK Op. Nr. 3009. A parancs hangsúlyozta: semmiféle háborús cselekmény nem kezdeményezhető, még a határbiztosító alakulatok részéről sem. Az ellenség elől harc nélkül ki kell térni — az AOK még mindig reménykedett Oroszország semlegességében.

is ezen a napon adja át a hadüzenetet. Az AOK kérésének oka abban rejlett, hogy a Balkánra útba indított 2. hadsereg, amely az Oroszország elleni háború esetén a kelet-galíciai hadszíntér déli szárnyára volt tervezve, vasúttechnikai okokból nem volt visszafordítható, továbbá, hogy a dél felé történt felvonulás a vasúti gördülőanyag és kezelőszemélyzet nagy részét lekötötte és a Kárpátokon át történő szállításokhoz szükséges speciális mozdony- és kocsipark előteremtésére is idő kellett. Így az északi hadszíntérre való felvonulás augusztus 4-e előtt nem volt megkezdhető, ami a hadműveleti tervben megadott időponthoz képest 3 napi veszteséget jelentett.

Az időbeli veszteség a Conrad-féle felvonulási tervet lényegesen módosította. Conrad, abbeli feltevésében, hogy a Monarchia hadserege Oroszországnál hamarabb vonul fel, nemcsak kezdeti emberfölényre számított, hanem a felvonulási körzeteket is messze elől, az orosz határ mentén jelölte ki. Most viszont arra kényszerült, hogy a határ menti körzetek helyett a haderő felvonulását azoktól 2—4 napi járótavolságra hátrább helyezze, a Szan és a Dnyeszter folyók mögé, nehogy a kirakodásban lévő csapatokat nagy orosz lovastömegek meglepjék és szétugrasszák.¹⁰ Az orosz hadszíntérre való felvonulást egyéb körülmények is megzavarták. Mivel a Szerbia ellen operáló haderő parancsnoka, Potiorek tábornok, szabad kezet kapott, a Külügyminisztérium teljes támogatásával offenzívát kezdeményezett a balkáni hadszíntéren, amelyhez a király katonai irodájának közbenjárására ideiglenesen megkapta és a harcokba azonnal bevonta a 2. hadsereg délre szállított csapatteit is, (főleg a IV., budapesti hadtestet), jölehet az AOK az említett hadsereget nem nélkülözötte Kelet-Galíciában. A 2. hadsereg bevetése, s egyáltalán a Szerbia elleni offenzíva ellen a német hadvezetőség is erőteljesen fellépett,¹¹ de a Monarchia diplomáciai vezetése rendkívül fontosnak tartott egy Szerbia elleni győzelmes csapást, amellet, hogy attól remélte Bulgária belépését is a központi hatalmak oldalán. Az AOK ezek után a 2. hadsereggel augusztus 18-a előtt semmiképpen sem számolhatott, meg kellett elégednie azzal, hogy helyére csupán a III. (grazi) és a XII. (nagyszebeni) hadtest vonuljon fel Kövess-seregcsoport néven. De még a nagyszebeli hadtest kiküldése is nehézségekbe ütközött: előbb Tisza István m. kir. miniszterelnök ellenállását kellett legyőzni, aki Románia „megbízhatatlansága” miatt félt Erdély előzönlésétől és a helyi román lakosság felkelésétől. A július 19-i közös minisztertanács óta elkeseredetten harcolt a nagyszebeni hadtest Kelet-Galíciába történő szállítása ellen. Az AOK végül is a király Katonai Irodájának segítségével meghátrálásra kényszerítette Tiszát azon ígéret ellenében, hogy a hadtest helyébe más, lehetőleg nem „román ajkú” alakulatokat irányítsanak.¹² Míg az AOK-nak Tiszával szemben sikerült keresztülvinnie az akaratát, Bolfrass tábornok, a király Katonai Irodájának Potiorekkel bensőséges baráti viszonyban álló vezetője elérte, hogy Potiorek végleg megkapja az eredetileg Kelet-Galíciába szánt VIII. (prágai) hadtestet, amely a balkáni erőket annyira megnövelte, hogy a Szerbia elleni offenzíva egyenesen csábítóvá vált. Az AOK Potiorek támadásához végül is hozzájárult, mivel azt politikai okokból maga is kívánatosnak tartotta.¹³

Ilyen előzmények, illetve közjáték után egy erejében jelentősen megcsappant osztrák—magyar haderő jelent meg az északkeleti hadszíntéren, meglehetősen nagy időelcsúszással.

Az északkeleti arcvonalra a csapatok kiszállítása augusztus 6-ával kezdődött

10 HL AOK Op. Nr. 196.

11 II. Vilmos Ferenc Józsefhez és az AOK-hoz küldött táviratában követelte, hogy Szerbia ellen defenzív védelemben menjenek át s a Monarchia minden itt nélkülözhető erejét az északi fronton vessen be.

12 HL AOK Op. Nr. 203.

13 Österreich-Ungarns Letzter Krieg. (a továbbiakban — ÖULK) Wien, 1930. I. k. 7. o.

és 9-ére érte el azt a nagyságrendet, amelyet a hadműveleti terv előírt.¹⁴ A július 1-én megfogalmazott direktívák szerint¹⁵ a Szan torkolat—Zloczov—Zborov—Buczacs vonal mögötti felvonulási terület véglegesnek volt tekinthető, a határon csak csendő, pénzügyőr és népfelkelő karhatalmi alakulatok maradtak, mögöttük 1 napi járásra lovasalakulatok, illetve riadócsapatok. Ugyanekzek a direktívák mondták ki a későbbi Kummer-féle népfelkelő csoport (2 hadosztály) Krakkó környékén történő kirakodását. Az eredeti felvonulási tervben megjelölt térségtől 2—4 napi járásra hátrább kijelölt új felvonulási területet az AOK most már nemcsak az időbeni veszteséggel, hanem Románia magatartásával is indokolta: az előzetes megállapodások ellenére Románia nem vált szövetségessé, ellenben semlegességi nyilatkozatot tett, így az orosz déli szárnyon jelentős erők szabadultak fel, amelyek a felvonuló 3. és 2. hadsereget — az eredeti felvonulási területen — nagyon könnyen átkarolhatták. Az AOK még a hátrább kijelölt felvonulási terület megtámadásától is rendkívül tartott, ezért a direktívák külön hangsúlyozták: a tervszerű felvonulást a kijelölt térségekben fegyverrel is biztosítani kell és a betörő ellenséges lovasalakulatokat még a kirakodó állomások előtt szét kell verni. Ugyanekkor támadást kezdeményezni nem szabad, míg a felvonulás be nem fejeződik.¹⁶ Mivel Lemberg, Kelet-Galícia fővárosa kívül esett a felvonulási területen, az AOK sokáig habozott, hogy a várost önként feladja-e, vagy védelmezze. Végül is úgy döntött, hogy a XI. (lemergi) hadtest¹⁷ egyelőre a városban és környékén gyülekezze és csak ún. másodlagos orosz csapatokkal (lovasság) szemben védje meg a politikai szempontból rendkívül fontos várost. A 11. gyaloghadosztályt, amely Brezany városban gyülekezett, ugyanakkor utasította, hogy ellenséges nyomás elől Martynovon át térjen ki és csatlakozzék a Mikolajov—Halics közti Dnyeszter-szakaszon felvonuló XII. (nagyszebeni) hadtesthez, illetve ha mégis Lemberg védelme mellett döntenek, Bobrkán át a XI. hadteshez. A román határ felé eső Dnyeszter—Prut közötti határkörzetben csak a zaleszczyki-i helyőrség maradt (népfelkelő karhatalmi csapatok) és a Czernovitzban levő 35. népfelkelő dandárnak minden áron tartania kellett a bukovinai fővárost.

Közben a hadsereg zömének felvonulása a terveknek megfelelően, általában rendben folyt. Rendkívül zavarólag hatott azonban Galícia lakosságának megbízhatatlansága, amely a vasút menetrendjében sokszor zűrzavart idézett elő (a kezelőszemélyzet szabotálásai), vagy éppen a felvonulásban levő, vagy már felvonult katonaság ellátását akadályozta, amellet, hogy a cári csapatok számára a legkülönbözőbb módon szállította az információkat az osztrák—magyar hadseregről. Az ellenséggel való tényleges harc még meg sem kezdődött, amikor a hadseregarancsnokságok már súlyos retorziókat foganatosítottak a saját lakosság ellen.¹⁸

14 Naponta 140 db száztengelyes szerelvény kb. 7000 vagonnal érkezett a felvonulási területre. Augusztus közepétől több mint 800 db száztengelyes szerelvény volt mozgásban 400 000 vagonnal s a vonatok hossza összesen 400 km-t tett ki. ÖULK I. k. 163. o.

15 *Megjegyezzük, hogy a helységnéveket az osztrák—magyar vezérkari akták szerinti helyesírásban adjuk, kivéve azokat, amelyeket a korabeli magyar sajtó magyaros átírásban közöl.* (Így pl. Lemberg nem Lvov néven szerepel; a San folyó pedig Szan formában kerül közlésre.)

15 HL AOK Op. Nr. 519.

16 Mint később látni fogjuk, ezt az utasítást maga az AOK szegte meg először.

17 30. ITD (Infanterie Truppendivision = gyaloghadosztály), 11. M. Brig. (Marschbrigade = közös népfelkelő dandár).

18 *M. v. Auffenberg—Kamarow: Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg.* Berlin-Wien, 1920. 113. o. Az AOK már augusztus elején megbizta Hranilović ezredest, az elhárító szolgálat vezetőjét, a lakosság politikai magatartását elemző jelentés elkészítésére. Hranilović szerint a Kelet-Galiciában élő ukránok többsége politikailag megbízhatatlan. Az ukrán lakosság három nagy csoportja közül, csak a Máramarosi havasokban és Bukovinában élő huculok loyálisak, míg a Brusztura és Michov városok által határolt sávban lakó bojkok a Monarchia támaszát jelentő lengyel földbirtokosokkal kíméletlen harcot folytatnak. Legveszedelmesebbek azonban a lemkek, akiknek a letelepedési körzete egészen Tarnov—Gorlicéig terjed. Ezek mélyeséges ruszsofil beállítottságuknál fogva a Habsburg államhatalom veszedelmes ellenségei. Különösen nehéz a helyzet Lembergben és környékén: az ukrán lakosság elkecsereedett harca a lengyel földbirtokosok és az osztrák bürokrácia ellen újabb és újabb impulzusokat kap a cári Oroszország ügynökeiktől. HL AOK Op. Nr. 2614. A felvonulással kapcsolatos direktívák a polgári lakossággal szembeni retorziókat is előírták.

Az erők felvonulásával az alábbi hadrend alakult ki:

1. *hadsereg*¹⁹ (V. v. Dankl lovassági tábornok) (Szeniava—Lancut közti szakasz)

I. hadtest (Krakkó)

V. hadtest (Pozsony)

X. hadtest (Przemysl)

9. és 3. lovashadosztály

Állomány 9 gyalogos és 2 lovashadosztály

4. *hadsereg*²⁰ (M. v. Auffenberg gyalogsági tábornok) (Przemysl—Jaroszlav térsége)

II. hadtest (Bécs)

VI. hadtest (Kassa)

IX. hadtest (Leitmeritz)

XIV. hadtest (Innsbruck) (Később osztották be)

XVII. hadtest (augusztus 2-án állították fel)

6. és 10. lovashadosztály, 6. menetdandár és egyéb alakulatok

hiányzott: 23. gyalogos hadosztály

Állomány: 9 gyalogos hadosztály, 2 lovashadosztály, 3 menetdandár

3. *hadsereg*²¹ (R. v. Brudermann lovassági tábornok) (Lemberg—Szanok térsége)

XI. hadtest (Lemberg)

XIV. hadtest (Innsbruck) (Később a 4. *hadsereg* hadrendjében)

Hadtestbeosztást nem nyert magasabb alakulatok:

41. honvédhadosztály

23 honvédhadosztály

4. lovashadosztály

2. lovashadosztály

19 I. hadt.: 5. gy. ho. (Olmütz) és 46. lőv. ho. (Krakkó), V. hadt.: 14. gy. ho. (Pozsony), X. hadt.: 2. gy. ho. (Jaroszlav), 24. gy. ho. (Przemysl) és 45. lőv. ho. (Przemysl). A *hadsereg* nemzetiségi összetétele: 23% német (deutsch-österreich), 12% cseh, 25% lengyel, 12% rutén (kárpátukrán), 13% magyar, 7% szlovák, 2,5% bosnyák, 5,5% egyéb (olasz, román, horvát). Az egyes hadtesteknél túlsúlyban lévő nemzetiségi elem: I. hadt.: lengyel (37%), V. hadt.: magyar (54%), X. hadt.: lengyel (39%), illetve rutén (32%). A *hadseregnek* alárendelt egyéb alakulatok: 12. gy. ho. (Krakkó): lengyel (51%), 3. lov. ho. (lovashadosztály, Bécs): rutén (40%), illetve német (35%), 9. lov. ho. (Lemberg): német (54%), illetve cseh (43%). Ide számítandó még a Pilsudski vezette lengyel légió néhány ezer embere.

A nemzetiségi megoszlás közlése azért célszerű, mert dokumentálja a *hadsereg* tarkaságát, olyan emberek halmazát, akik egymás nyelvet nem értették — még ezreden belül sem. Így például a 71. magyar (magyarországi) gyalogezred 80%-a szlovák, 13,5%-a magyar, 4,5%-a német és a fennmaradó % egyéb volt. Vagy: a 72. gyalogezred: 65% szlovák, 23,5% magyar, 10,5% német, 1% cseh, a többi egyéb. Az alakulatok nemzetiségi összetételére irányadó az AOK Op. Abt. és Evb., továbbá az MK/SM (Az uralkodó katonai irodája) Bécsben (Kriegsarchiv) található iratnyaga. Legbiztosabb támpontok azonban az ezredállomány-listák alapján végzett hosszadalmas számítások. Ez utóbbi módszerrel előállított adatokat közöljük, a többi hadseregnél is.

20 II. hadt.: 4. gy. ho. (Brünn), 25. gy. ho. (Bécs), 13. lőv. ho. (Bécs); VI. hadt.: 15. gy. ho. (Miskolc), 27. gy. ho. (Kassa), 29. honv. ho. (Kassa); IX. hadt.: 10. gy. ho. (Jakobstadt), 26. lőv. ho. (Leitmeritz); XVII. hadt.: 19. gy. ho. (Linz), 8. gy. ho. (Bozen), 44. lőv. ho. (Innsbruck). Nemzetiségi összetétel: 37% cseh, 27% német, 17% magyar; 8% lengyel, 3% rutén, 2% román, 1% bosnyák, 1% horvát, 1% olasz, 2,5% egyéb.

Az egyes hadtesteknél túlsúlyban lévő nemzetiségi elem: II. hadt.: német 44%, cseh 42%; VI. hadt.: magyar 64,6%; IX. hadt.: cseh 60%; VII. hadt.: cseh 49%; XIV. hadt.: német 74%. Alárendelt alakulatoknál: 6. lőv. ho. (Jaroszlav): cseh 45%, 10. lőv. ho. (Budapest): magyar 85%.

A *hadsereg* parancsnoka Moricz v. Auffenberg gy. tábornok, egyik nagybátyja, Ormai Norbert az 1848/49-es forradalom és szabadságharc mártírja volt, ő maga Ferenc Ferdinánd köréhez tartozott, annak támogatásával a háború előtt közös hadügyminiszterként tevékenykedett. A magyar vezető körök elkeseredett ellenfeleként számos memorandumot készített a dualizmus felszámolásáért és szoros kapcsolatokat épített ki a horvát Frank-párttal.

21 X. hadt.: 30. gy. ho. (Lemberg); XIV. hadt.: ld. 4. *hadseregnél*. Alárendelt egyéb egységek: 41. honv. ho. (Budapest), 23. honv. ho. (Szeged), 4. lov. ho. (Lemberg), 2. lov. ho. (Pozsony), 11. honv. lov. ho. (Debrecen), honvéd népfelkelő és közös népfelkelő dandárok, menetdandárok. A *hadsereg* nemzetiségi összetétele: 30% német, 16,6% rutén, 11,3% lengyel, 3,3% szlovén, 3,3% horvát, 0,3% olasz, 0,7% szlovák, 0,4% cseh.

Az egyes hadtesteknél túlsúlyban lévő nemzetiségi elem: XI. hadt.: 48% rutén; XIV. hadt.: 70% német. Alárendelt alakulatoknál: 41. honv. ho.: 52% magyar (ebbe tartozott pl. a két budapesti ezred is: m. kir. 32. gyalogezred [49% román, 42% magyar, 5% német], és a m. kir. 31. gyalogezred, [74% magyar, 15% román és 7% szlovák]), 23. honv. ho.: közelebbi adatok hiányoznak, 4. lov. ho.: 33% rutén, 2. lov. ho.: 59% magyar, 11. honv. lov. ho.: 79% magyar, a honvéd népfelkelőknél túlnyomó többség magyar, az osztrák népfelkelésnél német.

- 11. honvéd lovashadosztály
- 97. honvéd népfelkelő dandár
- 108. népfelkelő dandár
- 3. és 14. menetdandár, technikai csapatok

Kövess-seregcsoport:²² (H. v. Kövess gyalogsági tábornok) (Sztaniszlau és Sztryj térsége)

XII. hadtest (Nagyszeben)

III. hadtest (Graz)

Alárendelve: 11. gyalogsági hadosztály,
43. lövészadosztály, 35. népfelkelő dandár,

11. és 8. lovassági hadosztály és 5. honvéd lovashadosztály

Augusztus 18-a után a seregcsoport beolvadt a balkáni hadszíntérről érkező

2. hadseregbe (E. v. Böhm—Ermolli lovassági tábornok)

XII. hadtest és III. hadtest mellé:

VII. hadtest (Temesvár)

IV. hadtest (Budapest)

Allomány: 9 gyalogos és 3 lovashadosztály

Kummer-csoport: (H. v. Kummer lovassági tábornok) (Krakkó térsége)

95. népfelkelő hadosztály

16. népfelkelő hadosztály

7. lovashadosztály

100. honvéd népfelkelő dandár és egyéb (technikai) csapatok

A felvonult erők: 750 000 harcos 550 zászlóaljban, 220 lovasszázadban, 280 ütegben. (Ebből az 1. és 4. hadseregre esett 350 zászlóalj, 150 lovasszázad és 150 üteg.)

Leghamarabb a főcsapást mérő 1. hadsereg érte el harckészültségét, minde-
nekelőtt azért, mert a hadseregbe besorolt csapatok viszonylag nem nagy távol-
ságból érkeztek. S maga az AOK is nagy súlyt helyezett a hadsereg gyors fel-
vonulására.

A 4. hadsereg (Moricz von Auffenberg gyalogsági tábornok) felvonulási
körzete Przemysl és Jaroszlav térsége volt, ahová alakulatai több-kevesebb
zavarral érkeztek. Az AOK utasította Auffenberget, hogy csapatainak jó részét
azonnal helyezze készenlétebe, mivel a hadsereg, alakulatai jelentős részének
beérkezése előtt, támadni fog. Az úgynevezett Kummer-csoport gyülekezését
Krakkóban az AOK erélyesen sürgette, mert a 7. lovashadosztállyal együtt
be kellett törnie az orosz hadsereg által kiűritett és határbiztosító alakulatokkal
csak gyengén védett Nyugat-Lengyelországba, kapcsolatot keresnie a Woysch-
féle sziléziai német népfelkelő hadtesttel és fel kellett zárkóznia a Visztula bal
partján az 1. hadsereg mellé.

²² XII. hadt.: 16. gy. ho. (Nagyszeben), 35. gy. ho. (Kolozsvár), 38. honv. ho. (Kolozsvár); III. hadt.: 6. gy. ho. (Graz), 28. gy. ho. (Laibach), 22. lov. ho. (Graz); IV. hadt.: 31. gy. ho. (Budapest) 32. gy. ho. (Budapest); VII. hadt.: 17. gy. ho. (Nagyvárad), 34. gy. ho. (Temesvár).

A hadsereg nemzetiségi összetétele: 36% magyar, 25% német, 20% román, 8% szlovén, 1,2% cseh, 1% szlovák, 3,5% horvát, 2% szerb, a többi egyéb.

Az egyes hadtesteknél túlsúlyban lévő nemzetiségi elem: XII. hadt.: 49% román, 40% magyar; III. hadt.: 52,5% német, 30% szlovén; IV. hadtest: 50% magyar; VII. hadt.: 40% magyar, 25% román. Alárendelt alakulatok közül: 7. gy. ho. 70% magyar, 10. lov. ho. 80% magyar.

Augusztus 21-re valamennyi hadseregnek be kellett fejeznie a felvonulást. Nagyjából így is történt, ami azonban nem jelentette a teljes harcalkészültség elérését. Kevésbé megnyugtatóan alakult a helyzet a 4. és 3. hadseregnél, legkevésbé a jobbszárnyon, ahol egyelőre hiányzott a 2. hadsereg (a Balkánról csak augusztus 18-án és azt követően indultak el szállítmányai).

A Bécsből augusztus 12-én Przemyslbe, a Monarchia legnagyobb Szan-menti erődítményébe áttelepült AOK vegyes érzelmekkel vette tudomásul, hogy a csapatok felvonulását jóformán semmiféle zavarás nem érte az ellenfél részéről.²³ Míg egyesek a hátrább kijelölt felvonulási területet az AOK-t irányító Conrad vezérkari főnök zseniális húzásának tekintették, másokat, főleg a hadseregpáncsnokokat, nyugtalanította az ellenség látható passzivitása. Maga Conrad sem tudta leküzdeni aggodalmát, s augusztus 11-én még Bécsből elrendelte a lovassággal végrehajtandó távolfelderítést. A „legdicsőbb fegyvernem” tömeges bevonására azért szükség, mert az AOK rendelkezésére álló 42 repülőgép az ellenség felvonulásából, mozdulataiból jóformán semmit nem észlelt, részben a kedvezőtlen meteorológiai viszonyok és a személyzet tapasztalatlansága miatt, részben azért, mert a gépek nagy része, műszaki hibák miatt, bevethetetlen volt.²⁴

Közben a cári Oroszország hadereje az „A” terv alapján tervszerűen megkezdte, illetve folytatta felvonulását. A Monarchia hadserege ellen vonuló Délnyugati Front kapta a megosztott erő több mint 50⁰/₀-át és Ivanov tábornok főparancsnoksága alatt az alábbi hadrendet vette fel: 4. hadsereg (Salza tábornok) a Visztula és Vleprze folyók között, 9 gyaloghadosztály, 1 lövészdandár és 4 1/2 lovashadosztály²⁵; 5. hadsereg (Plewe tábornok) a Cholm—Kovel-i körzetben, a Bug folyó két oldalán, 13 gyalogos- és 5 lovashadosztály²⁶; a főcsapásra kijelölt 3. hadsereg (Russzkij tábornok) Luck—Dubno—Lachovczy vonalán, a Sztryj és Gorin folyó között, 14 gyalogos és 4 lovashadosztály;²⁷ a kíséző csapást mérő 8. hadsereg (Brusszilov tábornok) a Nyikolajev—Cserny—Osztrov—Dunajec vonalon, 9 gyaloghadosztály, 2 lövészdandár és 5 lovashadosztály.²⁸ Összallomány 16 hadtest, állományukban 444 lovasszázaddal — benük kozák alakulatokkal (ún. szotnyákkal).

Augusztus 12-re minden kétséget kizáróan bizonyossá vált, hogy az osztrák—magyar haderő balszárnya képezi a fő erőket és a támadás ott a közeljövőben megindul. Ezért az orosz főhadiszállás (Sztavka) a 3. és 8. hadsereg felvonulását meggyorsította, ugyanakkor elrendelte azok mielőbbi harcalkészültségbe helyezését és előnyomulásuk augusztus 18-ra, illetve augusztus 19-re való időztését, még annak árán is, hogy az erősítésül rendelt III. kaukázusi hadtest és a XXIV. hadtest csak később érkezik be. A határ átlépésének időpontját a 8. hadsereg számára augusztus 21-ben, a 3. hadsereg számára pedig augusztus 22-ben jelölték meg. A 4. és 5. hadseregnek ugyanezt augusztus 23-án kell végrehajtania.²⁹ Miután az a kérdés is eldőlt, hogy Románia nem teljesíti a hármasszövetségből adódó kötelezettségét és egyelőre semleges marad, az orosz hadvezetőség a román határral szemben álló 7. hadseregből két hadtestet

23 *Stegemann*: Geschichte des Krieges, Berlin-Stuttgart, 1918. I. k. 274. o.

24 *Max Pütreich*: Lemberg 1914. Wien, 1929. 20. o.

25 XIV., XVI. hadtest, egy gárdahadtest, 3 1/2 tartalékos hadosztály, 4 1/2 lovashadosztály. *J. Daniloff*: i. m. 134. o.

26 Uo.: V., XVII., XIX. és XXV. hadtest, 5 tartalékos hadosztály és 5 lovashadosztály.

27 IX., X., XI., XXI., és a III. kaukázusi hadtest, 4 tartalékos hadosztály és 4 lovashadosztály.

28 Uo. VII., VIII., XIII. és XXIV. hadtest, 1. tartalékos hadosztály, 2 lövészdandár és 5 lovashadosztály. A lövészdandárok és lovashadosztályok nem álltak hadtest-szervezésben.

29 Kelet-Poroszország ellen az Északnyugati Front csapatai vonultak fel: 1. és 2. hadsereg (15 1/2 gyalogos és 5 1/2 lov. hadosztály, ill. 14 1/2 gyalogos és 4 lov. hadosztály). Augusztus 7-én francia nyomásra felállították a 9. és 10. hadsereget (a két front között) egy későbbi, Posen—Berlin irányú hadműveletre. Ugyanakkor a 6. hadsereget a Baltikumban, a 7. hadsereget Románia határainál tartalékban hagyták (összesen 16 1/2 hadosztály és 3 lovashadosztály), 4 hadtestet és 4 tartalékos hadosztályt a Kaukázusban, illetve Turkesztánban Törökország várható támadása miatt. Uo., valamint *Czékus Zoltán*: Az 1914—18. évi világháború összefoglaló történelme. Budapest, 1930. 95. o.

beoszthatott a Délnyugati Front állományába. Így az osztrák—magyar hadsereg ellen felvonuló orosz hadsereg 18 hadtestre nőtt, ami által jelentékeny túlerő állt elő a cári hadvezetőség javára.³⁰

Miközben az orosz erők felvonulása az osztrák—magyar balszárnyal szemben szinte tűntető nyíltsággal, a jobbszárnyon pedig az AOK felderítése számára alig észlelhetően, többnyire éjszakai menetekkel, gyors ütemben folyt, a Monarchia hadvezetőségét kínos meglepetés érte, éppen szövetségese részéről. Moltke vezérezredes hivatalosan közölte a német hadvezetőség augusztus 2-án kialakult végleges döntését a keleten felvonuló német erők nagyságáról és tervezett hadműveleteiről. E szerint a Thorn városánál és attól északra gyülekező 8. német hadsereget (v. Pritwitz vezérezredes) és a Kalisz-sal és Csesztochovával szemben felfejlődő, két hadosztályból álló Woysrch-féle sziléziai Landwehr-hadtestet augusztus 12-e után még öt tartalékhadosztály fogja követni, mely utóbbiak bevetését a harcok állása határozza meg. Az eredetileg 13 hadosztályra tervezett, de Olaszország semlegességi nyilatkozata miatt 9 ¹/₂ hadosztályra meggyengített 8. hadsereg³¹ feladatát Moltke abban jelölte meg, hogy „... az északi és nyugati orosz hadseregcsoportok nagy erőt lekösse, ezzel az osztrák hadseregtől magára vonja és annak első harcát megkönnyítse. Ha az oroszok olyan erőkkel vállalkoznak egy korai offenzívára Kelet-Poroszország ellen, amelyek a keleti német hadsereggel szemben fölényben vannak, ez az osztrák—magyar hadsereg győzelmét megkönnyíti, mégpedig annál inkább, minél korábban kezdi meg az osztrák—magyar hadsereg előretörését Oroszországba. E feladat megjelölésében — mint látható — egy szó sincs a Siedlec-irányú támadásról; az úgynevezett déli orosz hadsereg (Délnyugati Front) elleni harcot Moltke kizárólag az osztrák—magyar haderő számára írja elő. A Conrad-féle északi irányú offenzíva támogatásáról Moltke a következőket mondja: „A Woysrch-féle hadtest törjön előre Radom—Novo Alexandria vonalig. A hadtest parancsnoka parancsot kapott arra, hogy megállás nélkül nyomuljon be Oroszországba. (Nyugat-Lengyelországba — F. M.) és zárkózzék fel a támadó osztrák—magyar balszárny oldalára.³² Az effektív német segítség tehát a 8. német hadsereg indirekt, voltaképpen passzív támogatásában realizálódott, amit a csekély értékű Woysrch-féle hadtest semmiféleképpen nem pótolhatott. Így a támadó hadművelet észak felé gyakorlatilag tárgytalanná vált. Conrad azonban mégis az offenzíva mellett döntött.

*

A háború megkezdésének időpontjában az osztrák—magyar hadvezetőség az északkeleti arcvonalon felsorakozó orosz haderőkről meglehetősen gyér ismeretekkel rendelkezett. Már utalás történt arra, hogy a repülőgépek felderítési adatai semmitmondóak voltak, így a lovasság távolfelderítését rendelték el.³³ Ezt követte az AOK azon parancsa,³⁴ amely — tekintettel arra, hogy

³⁰ L. Daniloff i. m. 140. o.

³¹ 3 ¹/₂ hadosztályt a Rajna mellékre kellett vezényelni a hiányzó 3 olasz hadtest és 2 lovashadosztály helyébe.

³² A német ígéretről a háborút követően heves polémia bontakozott ki a történeti irodalomban. Pro és kontra hangzottak el ítéletek, melyek száma légió. Említtésre érdemes Rudolf Kiszlingnek a 70-es években írt és az osztrák hadsereg kiképzéséhez szánt: „Die Hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkrieg” c. munkája, (Wien, é. n.): a Vereinarbarung szó használatával még mindig az együttes megállapodást szuggerálja. I. m. 37. o. A marxista német történetírás legújabb termékei, közöttük H. Otto—K. Schmiedel—H. Schnitter munkája: Der Erste Weltkrieg. Berlin, 1972. nem a német ígértet be nem tartásában látja a Monarchia galíciai vereségének okát, hanem sokkal inkább a valószínű talajjától elszakadt hadvezetőség sorozatos baklövéseiben és az ellenség túlerójében.

³³ Conrad így indokolta döntését: „...szükséges volt az északi irányú kezdeményező előtöréshez ragaszkodni, hogy az ott levő ellenséget megragadjuk, nehogy az a Franciaország ellen győzedelmesen előnyomuló német hadsereget zavarja, nehogy a német keleti hadsereg, elszigetelten, csapásnak legyen kitéve, s végül, hogy Oroszországnak ne legyen ideje nyomaszó túlerőjét bevetni, s azzal a k. u. k. seregeket katasztrófális vereségbe kergetni, ami egyébként lehetségesnek is tűnt, mennyiben azok a passzív várakozásban maradtak volna”. Conrad: i. m. IV. 467. o.

³⁴ HL AOK Op. Nr. 520.

a felvonulási területekre várt nagy tömegű orosz lovassági támadások elmaradtak s ez a határkörzetek ellenféltől mentes állapotára utalt —, mind a négy hadsereget a határig történő előretörésre utasította, vagyis azokra a területekre, amelyeket Conrad a felvonulás időszakában szándékosan mellőzött. A csapatok így, a vonatokról leszállva, magukat alig kipihenve, általában négy napi gyalogmenetre kényszerültek. Mivel a legtöbb esetben a trénszállítmányok a rossz szervezés miatt lemaradtak, a menetelő csapatoknál csakhamar élelmiszerhiány lépett fel, már csak azért is, mert — különösen az 1. és 4. hadsereg — az utánpótlási bázisaiktól egyre messzebbre kerültek. Így a haderő az amúgy is ellenséges érzületű lakosságtól rekvirált élelemre volt utalva, ami az igényeket (és az AOK által megállapított normákat) nem elégítette ki.³⁵

Miközben a csapatok bevonulása a Szan—Dnyeszter folyón túli és a Lemberg körüli térségekbe — csaknem az osztrák—magyar—orosz határig — kb. augusztus 18-ig megtörtént, a lovasság által végrehajtott távolfelderítés nem hozott kielégítő eredményt, sőt mint később kiderült, az orosz területekre benyomult lovashadosztályok, amellet, hogy súlyos veszteségeket szenvedtek, információikkal helytelen képet vázoltak az ellenfél helyzetéről.

A távolfelderítés

Kezdetét az AOK augusztus 15-re tette. A hadseregekhez beosztott lovashadosztályok feladata volt mélyen benyomulni ellenséges területre, felfedni az orosz csapatok nagyságát, elhelyezkedését és szándékát. A Kövess-seregcsoport-hoz beosztott lovasság a Dnyeszter folyó és a Zaloscse—Szepetovka vonal közötti területet és a Tarnopol—Proszkurov—Zsmerinka vasútvonaltól délre levő térséget igyekezett felderíteni. A 3. hadsereg lovassága az említett vonaltól északra a Rava-Ruszká, Grubieszov és a Bug folyó közti térség, illetve az ettől keletre levő Vlagyimir—Volinszkij—Dubno közti szakasz, a 4. hadsereg a Rava-Ruszká—Grubieszov—Bug folyó és a Vieprz és Visztula folyók közti szakasz felderítésére kapott parancsot. A távolfelderítésbe a Kummer csoportnál levő 7. lovashadosztály az Annapol—Jozefov közti Visztula-szakasz felderítésével kapcsolódott be.³⁶

Az AOK nagy ellenséges gyalogsági erők felderítését jelölte meg közvetlen célul a Lublin—Cholm—Kovel—Luck—Dubno—Osztrog—Sztarokonsztantinov—Bar—Mogilev vonalig. Különösen nagy súlyt helyezett a támadó 1. és 4. hadsereg sávjába eső terület, a Bug és a Visztula folyó közti térség alapos felderítésére, továbbá az ellenséges déli szárny Dnyesztertől északra levő erőinek ki-puhatolására.

A lovasalakulatok parancsnokai, a „Lovasság előre!” évszázados dogma megszálottjaiként, a távolfelderítési parancsot dicsvágyuk kielégítéseként fogták fel, s kezdetben a biztosítéknak melléjük adott, s általuk mélységesen megvetett gyalogságot is nélkülözni akarták. Az 1904—05-ös orosz—japán háború tapasztalatai ellenére a lovassági harcot még mindig „bravúros attaque”-nak tekintették s meztelen karddal, lándzsával rohamoztatták a huszár, dragonyos- és ulánus alakulatokat a modern karabélyokkal felszerelt és a gyalogság, valamint a tábori tüzérség tűztámogatását élvező orosz lovassággal (kozákokkal és sorállományú lovasokkal) szemben, mely utóbbiak egyszerűen nem voltak hajlandók elfogadni az attaque harci formáját, hanem drótsövényekkel körülvett,

35 HL AOK Op. Abt. Kriegsgruppe, AOK Op. Nr. 543.

36 HL AOK Op. Abt. K. Gr. AOK Op. Nr. 520.

megerősített csomó- és támpontokon — a melljük adott gyalogsággal közösen — az osztrák—magyar lovasságot a lóról leszállították, s a gyalogsági harcra abszolút képzetlen támadókat felőrölték. A súlyos veszteségeket szenvedő, s az ütközetek helyét sokszor vad futással elhagyó osztrák—magyar lovasság éjszakai táborhelyeit azután váratlan kozák rohamok érték, amelyek során pánik keletkezett, s a zűrzavarban a lovas századok saját bajtársaik tüzetől véreztek el.³⁷ A „huszáros rohamok” ereje napról-napra gyengült. Ebben szerepet játszott az is, hogy az AOK által megjelölt felderítési célpontok igen távol estek, miért is a lovasság több napi ellátmányt volt kénytelen a nyeregre erősíteni, ami a lovakat túlterhelte. A hosszú lovaglás ugyanakkor nemcsak kifárasztotta a lovasokat, hanem nyeregfeltöréseket is okozott. A súlyos veszteségek miatti pszichikai bénultság, a túlhaladott harci forma erőltetése miatti elkeseredettség, a helyi lakosság ellenséges beállítottsága miatti állandó szorongás, nemkülönben a fizikai kifáradás gyakran napokra is kikapcsolta a lovas hadosztályok jó részét. A gyalogságot eddig megvető lovasparancsnokok az ellenszert most már a gyalogság és a könnyű tüzérség fokozott támogatásától remélték, amit az AOK kielégíteni nem tudott, nem is akart, mert a drága katonai felszerelés idő előtt az ellenség martalékává válhatott.³⁸

Az orosz elhárítás intenzitása az északi és déli szárnyon eltérő volt. Általánosságban azt lehet mondani, hogy az orosz erők felderítése lényegében sehol sem sikerült, mivel azok —különösen a 3. és 8. orosz hadsereg — a térség természeti adottságait ügyesen kihasználták: a csapatok az erdők mélyén rejtőztek s éjszakai menetekkel jutottak előre. Mindebbe az előttük elhelyezett, támpontokra koncentrált orosz lovasság, valamint a melléje adott gyalogság és tábori tüzérség betekintést nem engedett. Az 1. és 4. hadsereg arcvonalán tapasztaltak ettől lényegesen eltértek, ott az orosz csapatok mozgását követni lehetett. Az orosz hadvezetőség szándékait mindebből nem volt nehéz felismerni. Az AOK figyelmét ez a szándék mindenesetre elkerülte. Elkerülte már csak azért is, mert a fejekben az 1. és 4. hadsereg offenzívájának gondolata uralkodott. Így a 3. hadsereg és a Kövess-seregcsoport távolfelderítését le is állították, csupán járőrtevékenységet engedélyeztek a határkörzetekben, illetve arra kötelezték őket, hogy az esetleges orosz betöréseket mindenképpen hárítsák el.³⁹ Kummer, Dankl és Auffenberg tovább folytatta a távolfelderítést, amihez csatlakozott a repülőszolgálat is és fokozódott az AOK által Lublin és Cholm térségébe nagy számmal küldött ügynökök tevékenysége is. A lovasalakulatok augusztus 22-ig, váltakozó sikerrel, néhány betörést hajtottak végre az 1. és 4. hadsereg támadásra kijelölt sávjába. A 6. lovashadosztály például Zamosc-ig tört előre, ahol ellenséges túlerőbe ütközött s rövid küzdelem után súlyos veszteségekkel hagyta el a várost. Előtte augusztus 18-án a 9. lovashadosztály jutott hasonló sorsra, amelyet Frampolnál kis híján beleszorítottak a Tanev folyó partján levő mocsarakba. Nem volt nagyobb szerencséje a Krasznyikig előrenyomult 3. lovashadosztálynak sem: a Tanev-mocsarak északi szegélyén tüzérséggel támogatott gyalogság kis híján felmorzsolta. Viszonylag több sikert tudott felmutatni a Kummer csoporthoz tartozó 7. lovashadosztály, amely augusztus 22-én elérte Ilzát és jelenthette, hogy a 14. orosz lovashadosztály Sandomierzbe vonult vissza.⁴⁰

37 Pl. a 8. lovashadosztály egy dandárával megerősített m. kir. 5. honv. lovashadosztályt Szatanovban egy éjszakai kozákróham csaknem a felmorzsolódás sorsára juttatta. A keletkezett pánik során az alegységek egymást lötték, maga Froleich altábornagy, hadosztályparancsnok, saját katonái lövődésének esett áldozatául. ÖULK I. k. 165. o.

38 Conrad i. m. IV. 222. o.

39 ÖULK I. k. 168. o.

40 A távolfelderítés levéltári anyaga rendkívül hiányos. Összefüggő kép legfeljebb az ÖULK I. k. 162—169. oldalán közöltek alapján alakulhat ki. A szak- és memoáriródalom a kérdést mostohán kezeli. A 4. hadsereg lovashadosztályainak távolfelderítéséről részletesebb leírás olvasható *Auffenberg*: i. m. 116—124. o., illetve *Stegemann*: i. m. 272. o.

Augusztus 22-vel a távolfelderítés megszűnt, mivel 21-vel a hadseregfőparancsnokság kiadta az általános támadásra való parancsot. A lovashadosztályok a hadseregparancsnokságok, illetve a hadtestparancsnokságok közvetlen alárendeltségébe kerültek. Jó részük felfrissítésére, pihentetésére nem maradt idő. A „legdicsőbb fegyvernem” ember- és loállományában megtizedelve, anyagi és technikai felszerelésének tetemes részét elveszítve, önbizalmában megrendülve, s a hadseregben addig betöltött kivételes helyétől megfosztva kapcsolódott be az offenzív hadműveletekbe.

Krasznik (1914. augusztus 23—25.)

A Przemyslben székelő AOK augusztus 18-án határozta el a támadást. Addigra sikerült összegyűjteni a felderítés meglehetősen gyér adatait, amelyek alapján nagyjából az alábbi kép bontakozott ki:

Az ellenség a vártnál gyorsabban és nagyobb erőkkel vonult fel, Nyugat-Lengyelországot (a Visztulától nyugatra eső területeket), néhány erősebb lovasegységtől eltekintve, kiürítette. Nagy erői csoportosulnak Kovelnél, Lucknál és Dubnónál, de leginkább a Visztula és Bug folyók között, a Lublin—Cholm vonalon. Úgy tűnik, az erők nagysága kb. öt hadtest, amely mögött Varsó—Breszt-Litovszk térségében egyéb nagy erők állnak. Előbbiek mozgási iránya délkeleti, utóbbiaké feltételezhetően nyugati. A Bug és Dnyeszter folyók között a helyzet egyelőre tisztázatlan, ezért az ott levő ellenséges erők nagyságáról képet alkotni nem lehet. Hírek szerint a Rovno—Dubno—Luck várháromszögben két hadtest, Kremienice és Proszkurov térségében további kettő, míg Bukovina és Románia ellen másik két hadtest tartózkodik. Jóllehet e bizonytalanság a tervezett északi támadás számára veszélyeket tartogat, az AOK a mielőbbi offenzíva mellett áll, mivel az 1. és 4. hadsereg sávjával szemközti ellenség — felvonulásának befejeztével — azonnal támadásba lendülne és a Monarchia csapataira mért vereség után felfejlődhetne a berlini irányban. Az azonnali támadás szükségessége mellett szól a lakosság teljes megbízhatatlansága: tarlótüzekkel, füstoszlopokkal, szélmalomokkal, szárításra kiaggatott fehérneműk titkos kulcs szerinti variálásával tájékoztatja az orosz hadvezetőséget a saját csapatok helyzetéről, szándékáról, nem beszélve a naponta előforduló provokációkról, melyekkel a csapatok morális megrendítésére spekulál. Az azonnali támadás — az időbeni késés miatt — még annak ellenére is végrehajtandó, hogy a 4. és 3. hadsereg felvonulása még tart, illetve a 2. hadsereg a szerb harctérről csak augusztus 18-án kezd elindulni.

Mindezek után az AOK elrendelte, hogy az 1. és 4. hadsereg készüljön fel a támadásra, a 3. hadsereg egyelőre védelmezze Lemberg térségét, a Kövess-csoport pedig támadó állást vegyen fel kelet felé.⁴¹ A Kummer-csoport ez alatt Kielce és Osztroviec városok elfoglalásának feladatát kapta.⁴² A hadseregparancsnokoknak kiadott diszpozíciót megelőzően az AOK olyan hírek tudomására jutott, amelyek szerint nagy orosz erők állnak az 1. és 4. hadsereg előtt, ugyanakkor a 3. hadsereg (Brudermann) és a Kövess-csoport előtt csak jelentéktelen erők sorakoznak.⁴³ E híreket megerősítette Kövess augusztus 19-én kelt jelentése: a Dnyeszter és a Tarnopol—Proszkurov vonal között láthatólag nincs számottevő ellenséges erő.⁴⁴ Kövess jelentését egészítette ki Banfield sorhajó-

41 HL AOK Op. Nr. 838.

42 HL AOK Op. Nr. 859.

43 HL AOK Op. Nr. 854.

44 HL AOK Op. Nr. 960.

hadnagy repülőgéppel végrehajtott felderítése, amely szerint a jelzett térségben nagyobb ellenséges erők gyülekezése nem volt megállapítható.⁴⁵ Mindez a támadási előkészületeket nemcsak meggyorsította, hanem új irányba is terelte. Míg ugyanis az eredeti szándék a 3. hadsereg számára Lemberg védelmét, a Kövess-csoport részére a korlátozott keleti előretörést célozta, az augusztus 20-án este megfogalmazott diszpozíció már valamennyi hadsereg északi irányú támadásának gondolatát tartalmazta, amely végül is augusztus 21-én úgy alakult át, hogy a Brudermann-féle 3. hadsereg gyülekezés után zárkózzon fel Auffenberg jobbszárnyához, Kövess pedig vegye át Lemberg védelmét egy esetleges keletről jövő orosz támadással szemben.⁴⁶

Az AOK végleges álláspontját az augusztus 22-én kiadott diszpozíció tartalmazta. E szerint az AOK-nak szándékában állt az 1., 4., és a 3. hadsereggel, valamint a 2. hadsereg egyes részeivel általános offenzívát kezdeni. Ezért elrendeli: az 1. hadsereg augusztus 23-ig vegye birtokába a Tanev folyó menti erdőségtől északra levő magaslatokat a Visztulától Frampolig terjedő szakaszon, s minden ellenséges támadástól védje meg. . . . A 4. hadsereg II. hadteste egy-egy gyaloghadosztállyal szállja meg Tereszpolt, Jozefoyot, Alexandrovot, VI. hadteste a Narol—Lipszko és Potylicz közti térséget. . . s legyen készenlétben egy északi, vagy északkeleti előnyomulásra. Addig is hárítson el minden ellenséges támadást Grubieszow—Krylov felől. Előnyomulásra akkor kap parancsot, ha a 3. hadsereg befejezte gyülekezését. A 3. hadsereg augusztus 25-ig fejezi be gyülekezését Magierov, Zolkiev, Kulikov térségében és Lembergől keletre. Augusztus 23-án megkapja a Kövess-csoporttól a III. (grazi) hadtestet. Ezt követően visszaveri az ellenség Szokal, Rudzichov és Brody irányából jövő támadását. A Kövess-csoport három lovas- és a 11. gyalogos hadosztállyal tartóztassa fel az augusztus 21-én Tarnopol térségébe betört ellenséget, s augusztus 23-án a XII. hadtest és a 11. gyalogos hadosztály mérjen csapást az ellenségre, ha az a Dunajev—Kraszne vonalig akarna előtörni. Keletre való előnyomulás egyelőre nincs tervezve. A 43. lövészhadosztály pedig verje vissza az ellenséget, ha az Nizniovhoz, illetve a Zlota Lipa folyóhoz szándékozna előnyomulni. Ezalatt a Dnyeszter—Pruth térségét a 35. népfelkelő dandár veszi át.⁴⁷ A diszpozíció egyben hangsúlyozta, hogy a 4. hadsereg balszárnya köteles támogatást adni az 1. hadsereg jobbszárnyának, amennyiben azt ellenséges ellentámadás érné.

Két hét telt el a mozgósítás óta. Az imperialista világháború csataterain teljes erővel folytak a harcok: a német hadsereg Belgiumban és Lotharingiában elke-seredetten harcolt a brit—francia erők megsemmisítéséért, a keleti arcvonalon pedig a Kelet-Poroszország területére betört orosz csapatok megállítása kötötte le minden energiáját. Ez utóbbinak Gumbinennél elszenvedett veresége még-inkább ösztönözte az AOK-ot, hogy offenzívájával tehermentesítse a németeket. De az időközben beállott súlyos balkáni helyzet is sürgette az offenzívát: az 5. osztrák—magyar hadseregnek a Drina folyónál bekövetkezett kudarca a kis Szerbia ellen (amelyben, mint ismeretes, a 2. hadsereg is belebonyolódott) valósággal provokálta a Monarchia támadó hadműveletét az északkeleti had-színtéren.

*

A Dankl-féle 1. hadsereg augusztus 21-ére elérte készülségének azt a fokát, amellyel a támadást megkezdhetette. A hadsereg megindult, s az előtte álló ter-

45 ÖULK I. k. 169. o.

46 HL AOK Op. Nr. 975.

47 HL AOK Op. Abt. Kriegsgruppe, AOK Op. Nr. 1004.

mészeti akadályt, a Tanev folyó lapályát leküzdötte. Az úthálózat szempontjából rendkívül szegényes területen ember és jármű elsüppedt a homokban, a késő augusztusi nap, a terepakadályok az előnyomulás lendületét lefékezték, a közeli mocsarak milliárdnyi szúnyoggal tették elviselhetetlenné az éjszakákat. Augusztus 23-ára a csapatok átküzdötték magukat a lapályon és elérték a magaslatokat, majd a Krasznik előtti közlekedési csomópontot, amely a Lublin felé vezető összeköttetéseket uralta. A balszárnyon haladó I. (krakkói) hadtest bukkant rá először az ellenségre, s a kifejlődő találkozó harc a középben haladó V. (pozsonyi) hadtestet is magával ragadta. A 4. orosz hadsereg csapatainak hatékony ellenállása az AOK-nál általános meglepetést keltett: a sokszor tüzérségi támogatás nélkül rohamozó osztrák—magyar gyalogságot valószínűleg a földhöz szegezte a falvakat, majorokat tábori erődítményekké kiépítő orosz csapatok tüzérségi, gyalogsági és géppuskatüze. Egy-egy ellenálló fészek súlyos veszteségekkel történő leküzdése után újabb ellenállási góccok tizedelték a támadók sorait: az orosz gyalogság azonnal beásta magát, miközben az orosz tábori tüzérség — békeidőben kidolgozott belövési sémákkal vezetett — tüze elárasztotta a csukaszerű egyenruhájával kitűnő célpontot nyújtó osztrák—magyar gyalogságot. Orosz mesterlövészek a vonalak előtt karddal hadonászó osztrák—magyar tisztek nagy részét kilőtték, mire egységeik felbomlottak és visszafelé özönlöttek.⁴⁸ Az osztrák—magyar tábori tüzérség gyakorlatilag az ütközetek szóltan szemlélője maradt, mivel lövegeinek száma, hordtávolsága és lövedékeinek minősége messze elmaradt az oroszoké mögött.⁴⁹ Egyébként is a gyalogság és a tüzérség együttműködése nem volt megszerveve. Az uralkodó dogmatikus felfogás lebecsülte a tüzérségi támogatást, a hadseregben uralkodó kiképzési elvek szerint a gyalogság célpontlövését, s az azt követő szuronyrohamot erőszakolták, amelyek az orosz—japán háború tapasztalatait ügyesen alkalmazó ellenféllel szemben hatástalanok maradtak.⁵⁰ Az orosz harcászat szinte megoldhatatlan feladatok elé állította a csapatvezetést. Már az első napok keserves tapasztalatai után keresték a gyalogsági harc „hatékonyabbá tételének” eszközeit. Így jutott el az osztrák—magyar vezetés a foszfortöltetű lövedékek alkalmazásához, amely világszerte általános felháborodást keltett, mivel a találatot ért katona szenvedéseit megsokszorozta.⁵¹

A jobb szárnyon haladó X. (przemysli) hadtest ezalatt az ellenséggel való harci érintkezés nélkül elérte a Janov—Frampol országutat. Itt azonban szembevetette magát az orosz XVI. hadtesttel és a gárdahadtest egy részével, amely megállásra kényszerítette. A közép és balszárny a nála gyengébb erejű két orosz hadtestet lassan északi irányba szorította, amely Dankl hadseregszereplésében egy „modern Cannae” gondolatát ébresztette; a balszárny (I. hadtest) jobbra fordulásával Krasznik irányában az ellenség oldalába akart kerülni. E manővert a 12. gyalogos hadosztály Opole irányában kifejtett biztosításával,

48 Orosz hadifoglyok elmondták, hogy az osztrák—magyar tisztek kilövése nem volt nehéz feladat, mivel azok csapatuk élén haladtak, s hátságokat nem viselvé, felismerhetők voltak.

49 A későbbiekben ismertetni fogjuk az AOK ide vonatkozó vizsgálatainak eredményét. Itt csupán megjegyezzük, hogy a lövegek többségének csőve bronzból készült, közvetlen irányzékkel volt ellátva, tisztek házak és fák tetejéről irányították a belövést és a tüzet, a lövedékek zöme srappell volt, amely hatástalannak bizonyult a „földbe bújó” ellenséggel szemben.

50 Általános meglepetést keltett, hogy az oroszok sokszor nem várták be a szuronyrohamot, hanem visszavonultak, s újabb védőállásban veték fel a harcot. Az oroszok terepszíni (khaki sárga) egyenruhája lehetővé tette a csapatok manőverezését. A vászon ruhaanyag egyben megkönnyítette a nagy meleg elviselését; a csukaszerű posztórúhába öltöztetett osztrák—magyar csapatok viszont annál jobban szenvedtek az augusztusi melegtől.

51 A foszfortöltetű nyomjelző lövedéket a kiképzés során használták. A Monarchia arzenáljában milliószámra volt belőle. (Ü-Munito). A harcok során a katonák nagy mennyiséget kaptak belőlük, azzal az indokkal, hogy a találati valószínűség nagyobb lesz. Az égő foszfor a szervezetbe hatolva súlyos fájdalmakat okozott, s még a könnyű sebesülés is halálos volt. Az orosz hadvezetés nyilatkozatot adott ki, hogy ha egy fogságba esett osztrák—magyar katonánál ilyen lövedéket találnak, ítélet nélkül agyonlövők. Hasonló módon ítélték el a dum-dum golyó használatát is: az osztrák—magyar lövedék magja nagy mennyiségű ólmet tartalmazott, így késsel, szuronnal könnyen faragható volt. Tetejéből levágtak, lefűrészeltek, s a tompa végűvé lett lövedék súlyos roncsolásokat okozott. A nemzetközi tiltakozás nyomán Ferenc József parancsára 1914/15 fordulóján az Ü-Munitot bevonták s megtöltötték a dum-dum golyók készítését.

nemkülönben a középben levő V. hadtest és a jobb szárnyon harcoló X. hadtest helytállásával kívánta elérni. Dankl elhatározását az AOK messzemenően helyeselte, annál is inkább, mert a 4. orosz hadsereg parancsnokának ama hibája, hogy jobbszárnyát a Visztula felé szabadon hagyta, könnyen kihasználható volt.⁵² A manőver, illetve az orosz erők tervezett bekerítése azonban egyelőre nem sikerült.⁵³ Bár helyi túlerő létrehozásával augusztus 25-én elfoglalták a várostól északra levő magaslatokat, a 4. orosz hadsereg parancsnoksága, közben beérkezett tartalékokkal, a Lublinba vezető országutat szabaddá tette és csapatainak jobbszárnyát hátravonta, amit természetesen az orosz balszárny visszavonása is követett. A Krasznikba bevonuló osztrák—magyar csapatok a két napos csatában mintegy 6000 foglyot ejtettek és 28 db löveget illetve pártucatot géppuskát zsákmányoltak.⁵⁴

A Dankl-féle 1. osztrák—magyar hadsereg győzelme megnövelte az AOK reményeit. Utasításában szorgalmazta az északi, Lublin irányú támadás újrafelvételét és a megrendült orosz jobbszárnyak bekerítéssel történő végleges megsemmisítését az Opolén és Chodelen át végrehajtott főcsapás révén.⁵⁵ Kissé előreszaladva az eseményekkel, utalnunk kell rá, hogy az AOK ezt elősegítendő, a Kummer-féle népfelkelő hadtestet a Visztula jobb partjára való átkelésre utasította és az 1. hadsereg parancsnoksága alá helyezte. Kummert később követte a Woyrsch-féle sziléziai hadtest is, amelynek állományával az I. hadsereg ereje szeptember elejére 14 gyalogos, és két lovashadosztályra nőtt.⁵⁶

Az orosz hadvezetőség a 4. orosz hadsereg viszonylag súlyos helyzetét látva gyors ellenintézkedéseket fogantatosított. Mivel az erősítésül szánt III. (kaukázusi) hadtest megérkezése késett, a XIII. orosz hadtestet Ivangorodba irányították, hogy a 4. hadsereg jobbszárnya és a Visztula folyó közti üres térséget kitöltse. Ugyanakkor meggyorsították a 4. hadsereg tartalékadosztályainak beérkezését.⁵⁷ Az intézkedések eredményeként az osztrák—magyar 1. hadsereg mozgása rendkívül megnehezült, majd a Tarnovka—Bozechov—Chodel vonalon meg is akadt. Ez már arra az időszakra esett, amikor a 4. osztrák—magyar hadsereg meginduló támadása nyomán a harcok súlypontja a Vieprz és Huczva folyók közötti térségbe helyeződött át.⁵⁸

A kraszniki győzelmet osztrák—magyar részről túlértékelték. Voltaképpen nem történt más, mint az, hogy a még teljesen fel nem vonult 4. orosz hadsereg élei a túlerőben támadó Dankl-féle osztrák—magyar hadseregtől vereséget szenvedtek és Krasznikot feladva visszavonultak. A közben felfejlődött orosz erők, élve a tartalékok beérkezése által adott lehetőséggel is, miután elkerülték jobbszárnyuk bekerítésének és megsemmisítésének veszélyét, megállították az osztrák—magyar előnyomulást.

Komarow (augusztus 25—szeptember 1.)

A kraszniki ütközet kifejelete érlelte meg az AOK-nál a 4. osztrák—magyar hadsereg offenzívájának azonnali megindítását, tekintet nélkül arra, hogy 90

52 HL AOK Op. Nr. 1063.

53 HL AOK Op. Nr. 1082.

54 A nyomasztó balkáni kudarc és az időközben Lemberg környékén érlelődő katasztrófa légkörében megkönnyeb-
bülést jelentett Dankl kraszniki győzelme. Dankl sietve megkapta a Mária Terézia Lovagrendet. Az ütközetről: HL
AOK Op. Nr. 1089.

55 HL AOK Op. Nr. 1124.

56 *Auffenberg*: i. m. 139. o.

57 *Daniloff*: i. m. 234. o.

58 HL AOK 15. cs. Op. Nr. 1124. A Tarnavka—Vics—Bozechov—Chodel vonalon kiépült orosz védelmi állások
előtt az 1. hadsereg mindhárom hadtestének támadása véresen összeomlott.

zászlóalja még nem érkezett meg a tervezett kiindulási pontokra.⁵⁹ Az AOK augusztus 24-én kiadott diszpozíciója bevezetőjében újlag hangsúlyozta, hogy az 1. és 4. hadsereg támadásának célja a Bug és a Visztula között levő ellenség szétverése. Ennek bevezető aktusaként értékelhető a kraszniki siker: 2 1/2 orosz hadosztály visszavetése. Az 1. hadsereg támadási főiránya Lublin, közvetlen harcászati célja az ellenség jobbszárnyának bekerítése és az Ivangorod felőli biztosítás. A 4. hadsereg jobbszárnyával a Huczva folyó mentén támad és kelet felé biztosít. Melléje jobbról felzárkózik a 3. hadseregtől a 4. hadsereg alárendeltségébe átkerült Joseph Ferdinand-féle csoport (XIV. hadtest: 3., 8., 41. gyalogos hadosztály) Grubieszow általános iránnyal s kelet felé, a Bug folyó irányában biztosít. A 3. hadsereg főerejével, valamint a XII. hadtesttel, a 11. gyalogos és a 8. lovashadosztállyal csapást mér a Brody és Tarnopol között betört ellenségre és a helyzettől függően vagy a megvert ellenséget üldözi, vagy csatlakozik a 4. hadsereg offenzívájához. A 3. hadsereg egyben gondoskodik Lemberg védelméről... A 2. hadsereg egyesíti Sztaniszlau környékén beérkező egységeit, visszaveri a Zbrucs folyón át előretört ellenséget, biztosítja az északi irányú offenzíva hátát és maga is felkészül az említett offenzívába való bekapcsolódásra. A Kummer-csoport Zavichosztnál átkel a Visztula jobb partjára és csatlakozik az 1. hadsereghez. Woysch csoportja Ivangorod irányában történő mozgásával biztosítja az offenzíva bal oldalát... A Bug és a Visztula közti főcsapás sikere után szükségessé válik a 2., 3. és 4. hadsereg keletre fordulása: „Magától értetődik, hogy ez az általános elgondolás az események menetében módosulásra szorulhat, de egészben a cselekvés zsinórmértéke marad.”⁶⁰

Az AOK diszpozíciójából világosan kitűnt, hogy meglehetősen felelőtlenül kezelte az augusztus 24-ig befutott helyzetjelentéseket, miután azok fenyegető valósága elhomályosult a kraszniki győzelem fényében. Az AOK helyzetmegítélése⁶¹ tudomásul vette ugyan, hogy a 3. hadsereg és a Kövess-csoport arcvonalán, vagyis a Lemberg-től a Dnyeszter folyóig terjedő térségben jelentős orosz erők támadása bontakozott ki, de az ott levő osztrák—magyar erőket képesnek tartotta a betört ellenség azonnali visszavetésére. A Podhorcot, Tarnopolt és a Kozawa—Podhajce—Monaszterzyska vonalat elért orosz erők kiverésének feladatát a József Ferdinánd-féle XIV. hadtesttel és a 41. honvéd hadosztállyal meggyengített 3. hadsereg (XI., III. hadtest és a Brudermannak alárendelt Kövess-csoport) azzal a szigorú utasítással kapta meg, hogy a 3. és 8. orosz hadsereg (Russzkij, illetve Brusszilov tábornok) ellen irányuló ellencsapásnak feltétlenül el kell érnie a Gliniany és Labadow mögötti magaslatokat, továbbá a Przemyslanytól és Firlejowtól nyugati irányban levő magaslatokat, miközben a 8. lovashadosztálynak Brzezany és Rohatynon át halogató harcot kell folytatnia, hogy az időközben felvonuló (Szerbiából érkező) 2. hadsereg a Podhajcen és a Dnyeszter-hídfőkön át közeledő ellenséget visszavethesse s ezt követően Zaleszcsyki—Buczacz—Brzezanyon át hátba, illetve oldalba kaphassa. A kölcsönös erőviszonyokat még most sem ismerő, így a helyzet súlyosságát fel nem fogó AOK figyelme továbbra is a balszárnyra összpontosult, ahol Danklnak folytatnia kellett a főcsapást, Auffenbergnek pedig kiegészítő csapással kellett azt támogatnia. A hadművelet — Krasznik fényében — olyan sikeresnek ígérkezett, hogy az AOK a távolabbi jövőt is megrajzolta: a 3. és 2. hadsereg északi irányú felzárkózását a támadáshoz, azt követően pedig a 4., 3. és 2. hadsereg keletre fordulását. Nem kétséges, hogy a hadműveleteket közvetlenül irányító Conradot nagymértékben befolyásolta a keleten harcoló 8. német hadse-

59 Stegemann: i. m. 284. o.; Auffenberg: i. m. 144. o.

60 HL AOK Op. Nr. 1117.

61 HL AOK Op. Abt. Kriessgruppe, Ch. d. Gstbs. Op. Nr. 1102.

rég új parancsnokának, Hindenburgnak ama elhatározása, hogy a tannenbergi győzelem után a 2. orosz hadsereg ellen fordul. A Hindenburg főhadiszállásán levő osztrák—magyar összekötő tiszt, Fleischmann, ilyen jellegű tájékoztatása újból felcsillantotta a németek Siedlec irányú támadásának lehetőségét.

A 4. (Auffenberg) hadsereg a kapott diszpozíció alapján augusztus 25-én megkezdte támadását.⁶² A mielőbbi támadást motiválta, hogy a Dankl ellen harcoló 4. orosz hadsereg⁶³ megsegítésére az időközben felfejlődött 5. orosz hadsereg (Pleve tábornok) XXV. hadteste délnyugati irányt vett fel, s Zamoscenél állva maradt azzal a szándékkal, hogy a 4. orosz hadsereg bal szárnyát támadó osztrák—magyar X. hadtest (1. hadsereg) oldalába, illetve hátába kerüljön, miközben III. hadteste a Komarov—Laszcov—Szokal vonalra kanyarodott, s megindult a Tomaszov—Zamosc—Cholm irányt felvevő 4. osztrák—magyar hadsereg ellen.⁶⁴ Az egymás ellen tapogatódzva előnyomuló osztrák—magyar—orosz erők összeütközése augusztus 26-án következett be. A harcászati felderítés teljes hiánya miatt a 4. hadsereg balszárnyán haladó II. (bécsi) hadtest 4. (brünni) hadosztálya szinte váratlanul ütközött bele az előnyomuló ellenségbe (a XXV. [moszkvai] hadtest 46. jaroszlavi hadosztályába). A találkozó harcban lassan a bécsi hadtest kerekedett felül s a mellette előnyomuló IX. (leitmeritzi) hadtesttel közösen az orosz erők jobbszárnyát visszanyomta.⁶⁵ A Komarov irányába haladó VI. (kassai) hadtest támadása — szinte ebben az időben — sikertelen maradt,⁶⁶ sőt augusztus 27-én csak nagy ügyel-bajjal tudta elhárítani az orosz V. és XVII. hadtest nagy erővel végrehajtott támadását oldala és háta ellen. A súlyos harcokban a kassai hadtest erőinek java része felőrlődött és helyzete kritikussá vált.⁶⁷ Auffenberg hadsereparancsnok intézkedésére az eddig tartalékban álló 6. lovashadosztályt és az augusztus 23-án a Balkánról beérkezett 10. (budapesti) lovashadosztályt hadtestté egyesítették és bevetették a gyalogsági harcba.⁶⁸ A lovashadtest lóról szállt emberei, villogó karddal a kezükben, gyalog rohamozták az ellenséget. Az orosz tartalékok a lovasság gyalogtámadását teljesen szétverték, úgyannyira, hogy a budapesti lovashadosztálynál pánik tört ki, melynek következményeként annak kisebb része Rava-Ruszkáig futott, nagy részét pedig, messze a frontvonal mögött, csak napok múlva lehetett összeszedni.⁶⁹ A lovashadtest támadásának összeomlása kiváló alkalmat adott arra, hogy az orosz hadvezetőség újabb csapást hajtson végre a VI. hadtest jobbszárnya ellen. A csapás Pukarzewnál a 15. (miskolci) hadosztályt érte, amely néhány óras éjszakai küzdelem után felbomlott, menekülő katonáinak egy része a mocsarakba fulladt. A megfutottak más részét a Boroevic hadtestparancsnok által ellenük küldött úgynevezett kordonalakulatok fogták fel és az arcvonal mögötti büntetőtáborokban a legkeményebb fegyelmezésnek vetették alá. A 15. hadosztály mintegy 4000 katonája esett a 10. orosz hadosztály fogságába.⁷⁰ Töredékei Jozefowkától délnyugatra vonultak, hogy a 27. gyaloghadosztály védelmét keressék. A 15. hadosztály futása a 27. gyaloghadosztályt is csaknem magával ragadta: állásait feladta és Tomaszowig visszavonult.

Az orosz nyomás irányá Rava-Ruszka felé mutatott, s egy olyan áttörés ve-

62 HL AOK Op. Abt. Kriegsgruppe, Ch. d. Gstbs. Op. Nr. 1117. A. 3. és 2. osztrák—magyar hadsereg hadműveleteiről a későbbiekben részletesen szólunk.

63 A 4. orosz hadsereg élére Salza tábornok helyett Evert tábornok lépett.

64 A világháború, 1914—1918. Budapest, 1930. (A továbbiakban, A világháború) II. k. 218—219. o.

65 HL AOK Op. Nr. 1127.

66 A hadtesthez tartozó 9. (kassai), a 10. (miskolci) a 11. (munkácsi) és a 16. (besztercebányai) ezredei 60—70%-os veszteséget szenvedtek.

67 HL AOK Op. Nr. 1172.

68 HL AOK Op. Nr. 1208.

69 A világháború, i. m. II. k. 246—247. o.; ÜULK I. k. 191. o. A két lovashadosztály támadásának összeomlásáról (szándékosan) nem beszél, csupán megemlíti, hogy lőszerhiány miatt mindkettő Uhnova vonult vissza.

70 A világháború, i. m. II. k. 271—273. o.; Auffenberg: i. m. 178. o. A büntetőtábor Tomaszov térségében volt.

szélyét rejtette magában, amely az egész északi osztrák—magyar csoportosulás hátulról való felgöngyölését jelenthette. Ennek lehetősége már csak azért is felmerülhetett, mert a főcsapást mérő Dankl-féle 1. hadsereg Lublin elleni támadása elakadt, s az ott kibontakozó orosz ellentámadások súlyos védelmi harcokra kényszerítették. Fokozta a veszélyt a 3. osztrák—magyar hadsereg (kétszörös tárgyalandó) Lemberg melletti összeomlása. Így az orosz hadvezetés számára egyre érlelődött az esély az 1. és 4. osztrák—magyar hadsereg felőrlésére, sőt Lemberg alá szorítására. Mindez pedig az északkeleti arcvonalon levő összes osztrák—magyar erő megsemmisítésének útját nyitotta volna meg.⁷¹

A nehéz helyzet jobb megértéséhez szükséges, hogy a Dankl-féle 1. osztrák—magyar hadsereg pillanatnyi helyzetét is érzékeltessük. A Lublin elleni támadás kifulladását Dankl a Kummer-csoporttal akarta ellensúlyozni. Parancsa alapján a csoport Jozefovnál átkelt a Visztulán (augusztus 29.) s felzárkózott a hadsereg balszárnyán, mialatt a hadsereg I. és V. hadteste váltakozó harcban állt az ellenséggel. Miközben Dankl augusztus 28-án mindkét hadtest számára kényszerpihenőt rendelt el,⁷² a népfelkelőkből álló, harcszerű kiképzést alig kapott csoport a Chodel-szakaszon augusztus 30-án heves orosz ellenállásba ütközött s hallatlanul súlyos veszteségeket szenvedve (a prágai 95. népfelkelő hadosztálynál pánik tört ki), egyszerűen képtelen volt Dankl „újabb Cannae” elképzeléseit megvalósítani. Míg Salza tábornok, a 4. orosz hadsereg volt parancsnoka, elkövette azt a hibát, hogy jobbszárnyát a Visztula felől fedetlenül hagyta (s érte a kraszniki vereséggel fizetett), utóda, Evert — okulva elődje hibájából —, a közben érkezett erősítésekkel biztosította jobbszárnyát, s Dankl szándéka, a Kummer-csoport balról jobbra (keletről nyugatra) való kanyarodása, eleve kudarcot vallott. A megkerülő szárnyon elmulasztott súlypontképzés, illetve túlerő létrehozásának hiánya — ugyanakkor a megkerülő-bekerítő feladat megoldására képtelen népfelkelő alakulatok oktalan feláldozása — mutatták a valóságtól elszakadt felső- és középvezetés dilettantizmusának nagyságát.

Az ellenséges jobbszárny megkerülésére Dankl végül a Woysch-féle sziléziai porosz hadtestet vette igénybe, amely Nyugat-Lengyelország tervszerű orosz kiűritése nyomán Kielce—Szylowiec—Radom vonalán akadálytalanul nyomult előre. Dankl intézkedése nyomán Woysch Opolénál megkísérelte a Visztulán való átkelést, hogy átvegye a Kummer-csoport feladatát, de olyan ellenállásba ütközött — már a folyó nyugati partján —, hogy Evert jobbszárnyának megkerülését végképp el kellett ejteni.⁷³ A Dankl-féle manőver így végül is állásharcban feneklett meg, vigaszt csupán a jobbszárnyon heves harcokat vívó X. (przemysli) hadtest lassú térhódítása jelentett, amellyel augusztus 31-ére Krastosznav város birtokába jutott, s 6 km-re megközelítette a hadászati fontosságú Cholm—Lublin vasútvonalat. További előtörése azonban meghiúsult a 4. orosz hadsereg példátlanul szívós ellenállásán.⁷⁴

A Dankl- és az Auffenberg-hadseregnél eddig kialakult fejlemények az AOK hadászati szándékát, azaz a Visztula—Bug közötti nagy ellenséges erők balról jobbra, illetve délről északra (a 4. osztrák—magyar hadsereggel) történő együttes felgöngyölítését nemcsak keresztülhúzták, hanem a már említett súlyos hadászati helyzet további kiéleződését is siettették.

A nehéz helyzetben azonban két kedvező momentum adódott: az Auffenberg-hadsereg balszárnyán levő bécsi hadtest — a Dankl-hadsereg X. hadtestének Krasnosztavig jutó előtörésével — az orosz 8. hadsereg jobbszárnyának oldalá-

71 Stegemann: 285. o.

72 ÖULK I. k. 196. o.

73 HL AOK Op. Abt. Kriegsgruppe Ch. d. Gen. Stbs. Op. Nr. 1424.

74 ÖULK I. k. 231—232. o.

ba ékelődhetett, s Zamosc-irányú előretörésével a baloldali megkerülő szárny szerepét vállalhatta az ellen az orosz zöm ellen, amely középen (Komarovnál és Tarnavatkánál) a XVII. és VI. osztrák—magyar hadtest szétzúzására törekedett, ez utóbbi 15. hadosztályának emlékezetes veresége után. A másik momentum abból adódott, hogy az eredetileg a 3. osztrák—magyar hadsereg kötelékébe tartozott XIV. (innsbrucki) hadtest, megerősítve a 41. honvédhadosztállyal, önálló harci csoportként (József Ferdinánd főherceg) Belz és Uhnów vonalán végrehajtott északi irányú előretörésével az említett orosz zöm bal oldalába kerülhetett és a jobboldali megkerülő szárnyat alkothatta. A bal és jobb oldali megkerülő szárny sikeres mozgásának feltétele a XVII. és VI. hadtest védelmi harcának sikere volt a IX. hadtest kiegészítő csapásával együtt, amely a már eddig is nagy vérvesztést szenvedett bécsi hadtest (balszárny) akcióját közvetlenül támogatta.⁷⁵ Auffenberg tábornok, a 4. osztrák—magyar hadsereg parancsnoka, egy modern Cannae lehetőségét látta, amennyiben az AOK a Dankl-féle 1. hadsereg szívós védelmi harcával saját hadseregének bal-, a Lembergnél súlyos vereséget szenvedő 3. hadsereg további kitartása pedig jobbszárnyát biztosítja. Auffenberg „Cannae-javaslatával” az AOK nem értett egyet: megítélése szerint a 4. hadsereg feladata nem a vele szemben álló 5. orosz hadsereg egy részének bekerítése volt, hanem olyan súlyos csapás végrehajtása, amely kimozdítja a holtpontról a főcsapást mérő Dankl-féle hadsereget és megkönnyíti a 3. osztrák—magyar hadsereg helyzetét. A hadvezéri dicsvágytól elragadott Auffenberg azonban függetlenítette magát az AOK-tól és csapatai végsőkig történő hajszolásával saját „Cannae-jának” kivitelezését erőszakolta.⁷⁶

A Komarovnál és Tarnavatkánál álló VI. és XVII. hadtest rendkívül nehéz napokat élt át: az orosz hadvezetőség Vlagyimir—Vollinszkij térségéből Grubieszovon át újabb és újabb tartalékokat vetett harcba, hogy a VI. hadtestet a Huczva folyón át visszavesse és az arcvonalat dél felé áttörje. A súlyos védelmi harcokat Boroevic szívós következetességgel vezette, s erélye a XVII. hadtest harcaira is kihatott. Augusztus 29-e és 30-a kétségek között telt el, majd szeptember 1-én lassan érezhetővé vált a József Ferdinánd-féle csoport támadása: a Poszadovtól nyugatra eső magaslatok elfoglalásával a XVII. hadtest helyzete annyira enyhült, hogy különítményeket toihatott előre Grodekig, Boroevic pedig újból támadást indíthatott Tarnavatka ellen. A mellette balra levő IX. hadtest, két csoportra szakadva, balszárnyával északnyugati irányban küzdötte magát előre, majd Sucholovát elérve, lassan keletre majd délkeletre kanyarodott.⁷⁷ A 4. hadsereg szélső balszárnyán levő II. (bécsi) hadtest Zamosc ellen vett irányt, kihasználva a Dankl-féle 1. hadsereg X. hadtestének Zolkievka elleni csapását.⁷⁸ E mozgások eredményeként a XVII., VI. és IX. hadtest a hadsereg középső csoportjává alakult és lekötötte a Tarnavatka—Komarov közti orosz zömöt. A II. (bécsi) hadtest támadása Zamosc ellen az orosz ellenállás

⁷⁵ Auffenberg: i. m. 198. o. A 4. hadsereg parancsa Op. Nr. 300. „...A csata eldöntéséről van szó, az utolsó puska, lovas és löveg kíméletlen bevetéséről.”

⁷⁶ Az Auffenberg—AOK vitának nagy irodalma van. A nyugati történetírás Auffenberggel szemben az AOK-nak ad igazat, hangsúlyozva, hogy a jelzett manőverrel a 4. hadsereg és az 1. hadsereg között olyan rés támadt, amelynek következményei végzetesnek mondhatók. Másrészt: az Auffenberg-féle hadsereg megkerülő szárnyai korántsem voltak olyan erősek, hogy a bekerítést végrehajthatták volna, így abból voltaképpen semmi sem lett. A bekerítés erőszakolása ugyanakkor olyan idővesztést eredményezett, amely alatt a 3. osztrák—magyar hadsereg majdnem megsemmisült. A megértőbb álláspontok pedig azt emelik ki, hogy a komarovi — félig sem sikerült — „Cannae” az AOK-t is megtévesztette, s közvetve egyik előidézője lett a Szan mögé történt nagy visszavonulásnak. Az AOK—Auffenberg vita augusztus 30-ig tartott. Az AOK még ekkor is azon a véleményen volt, hogy az ellenségre mért csapás fontosabb, mint annak bekerítése. Az AOK Op. Nr. 1337 parancsa tiltakozik a 4. gy. ho. Graboviecén át indított támadása ellen (Auffenberg azt abból a célból rendeli el, hogy a II. hadtest balról jobbra való bekanyarodását biztosítsák), mivel ez a hadosztályt elvonná az összharcból s gyengítené a csapás erejét.

⁷⁷ HL AOK Op. Hbt. Kriegsruppe Ch. d. Gstbs. Op. Nr. 1289.

⁷⁸ ÖULK I. k. 235. o.

miatt csak nagy veszteségekkel haladt. Végül is a város — kézitusáig menő harcban — a hadtest kezébe került, s az orosz erők Komarov—Miaczyn irányba hátráltak. A város birtokba vétele után a II. hadtest 4. hadosztálya félbal fordulatot hajtott végre és a Zamosc—Krasnosztav műút mentén északi irányban tért nyert, ami által a hadtest Péter Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt kikülönített zömének további keleti irányú mozgását biztosította. Az említett hadosztály északra történő előtörését Dankl hadtestének a Vieprz folyóig való kijutása segítette elő.⁷⁹

A harapófogó másik szárnya, a József Ferdinánd-féle csoport, súlyos harcok után Telatynból Tyszovcéig jutott el.⁸⁰ Az elkeseredett küzdelem további alakulása érdekében mindkét hadvezetőség hathatós intézkedéseket fogantatosított. Az AOK-nál tartózkodó Soós vezérkari ezredesnek, a 4. hadsereg vezérkari főnökének optimista helyzetmegítélése alapján Conrad „sorsára hagyta” a katasztrófa szélére jutott 3. osztrák—magyar hadsereget, s a 4. hadsereg napok óta véres harcokat folytató csapatait a végső döntésre hajszolta. Erősítéseket természetesen nem tudott adni, mivel tartaléka nem volt; a védelembé szorított 1. hadseregtől, nemkülönben a saját kálváriáját járó 3. és 2. hadseregtől sem tudott csapatokat elvonni.

Az orosz hadvezetőség az 5. orosz hadsereg súlyos helyzetét kellőképpen felismerte. Erőfeszítései a bekerítő szárnyak lefékezésére, megállítására összpontosultak. Kihhasználva a 3. orosz hadsereg Lemberg elfoglalásával elért hatalmas sikerét (augusztus 27.), Rovno térségéből mind több erőt vetett be József Ferdinánd csoportjának hátába, amelynek elhárítása Most Vielkie térségében nagy nehézségek árán egyelőre sikerült.⁸¹ Augusztus 30-án a csoport — folytatva támadását — a Portucyn—Laszcov vonalig jutott előre, de kimerült hadosztályai 31-én a frissen érkezett 11. orosz lovashadosztály és a 69. orosz gyaloghadosztály ellenállását megtörni nem tudták és védelmi harcra kényszerültek. A harapófogó jobb szárának bezárása meghiúsult.⁸²

Az orosz ellenintézkedések nyomán a harapófogó bal szára is hasonló sorsra jutott. Mivel a Dankl ellen harcoló 4. orosz hadsereg újabb erősítéseket kapott, s a közte és a Visztula folyó közti szakaszt az újonnan felállított 9. orosz hadsereg ellentámadásával egyre inkább dél felé terjesztette, a Dankl féle hadseregnek a Vieprz folyóig eljutott V. hadteste is védelembé szorult, s Auffenberg hadserege támogatásának feladására kényszerült. A II. hadtest kikülönített 4. hadosztálya ezt követően képtelen volt a XXV. orosz hadtest nagy erejű ellentámadását kivédeni, s visszavonulásával magával ragadta a délkeletre kanyarodó, a harapófogó bal szárát képező Péter Ferdinánd-csoportot.⁸³ Az 5. orosz hadsereg három hadteste ezáltal elkerülte a bekerítést és 10 000 fogoly hátrahagyásával észak-északkeletre visszahúzódott.

A 4. osztrák—magyar hadsereg komarovi győzelmét mind az AOK, mind a közvélemény túlbecsülte.⁸⁴ A szemben álló erők nagyságából (200 000—200 000

79 L. AOK Op. Nr. 1316 és 1337. parancsát.

80 AOK Op. Nr. 1257.; HL AOK 15. cs. ch. d. Gstbs. A XIV. hadtestet a 41. honv. ho.-val megerősítve József Ferdinánd-csoport néven az AOK Op. Nr. 1208. és 1223. parancsa rendelte véglegesen a 4. hadsereg alá. A XIV. hadtest ide-oda rendelése a felsővezetés zűrzavarát mutatja.

81 Daniloff: i. m. 244—245. o.

82 HL AOK Op. Nr. 1343.

83 A Péter Ferdinánd-csoport visszavonulása Auffenberg felháborodását váltotta ki. Később személyesen tett szemrehányást: meggondolatlan tettével még a „kis Cannae” is meghiúsította. Vö. i. m. 237. o.

84 Az AOK által kiadott hivatalos bulletin az alábbiakat tartalmazta: „Az egy hétig tartó csata Zamosc—Tyszovce térségében tegnap Auffenberg hadseregének teljes győzelméhez vezetett. Foglyok serege, eddig 160 löveg zsákmányoltatott. Az oroszok visszavonulóban a Bugon át. Dankl hadseregénél is, amely most Lublint támadja, állandósuló sikerek. Kelet-Galiciában Lemberg még birtokunkban van, de az ottani helyzet nagy fölényben levő orosz előretéréssel szemben nagyon nehéz. Höfer, a vkf. helyettese.” L.: AOK Op. Nr. 1466.

Az AOK Auffenberghez intézett parancsában (Op. Nr. 1490) hangsúlyozta: „A 4. hadsereg csillagó fegyvertényével kivívta a jogot a haza legmagasabb elismerésére és köszönetére.”

fő) különösen a diplomáciai és államvezetés vont le messzemenő következtetéseket, míg az AOK az összerő keleti szárnyának (3. és 2. hadsereg) sorsa szempontjából értékelte magasra az Auffenberg-hadsereg eredményeit.⁸⁵ Az állami és katonai vezetés értékítéletét a bekövetkező események nem igazolták, a harci cselekmények további alakulására lényegében semmi befolyással nem bíró harcászati szintű győzelem született, amely a szemben álló 5. orosz hadsereget nem rendítette meg és az orosz hadvezetőség hadászati elképzelését alig befolyásolta, miközben a 4. osztrák—magyar hadsereg erőit a végsőkig igénybe vette, a balszárnyon harcoló 1. hadseregével együtt. Akár az AOK eredeti elképzeléséről, akár Auffenberg Cannae-t kergető becsvágyáról van szó, az előállott eredmény sem hadászati, sem hadműveletileg nem volt jelentős. Bár a 4. hadsereg parancsnoksága a bekerítést minden erővel megvalósítani igyekezett, sem a „nagy Cannae” (a József Ferdinánd- és Péter Ferdinánd-harcsoport által végrehajtott kettős átkarolás), sem a „kis Cannae” (József Ferdinánd megfeneklése után a Péter Ferdinánd-csoport által történő egyoldalú átkarolás) nem sikerült, részben az elégtelen erők, illetve a gyenge hadműveleti vezetés, részben az orosz ellenintézkedések miatt. A kialakult helyzetben azután a visszavonuló orosz erők erőteljes üldözéséről már szó sem lehetett: a 3. hadsereg Lembergnél bekövetkezett katasztrófája miatt az AOK — tartalékok híján — a 4. hadsereghez nyúlt, s a győztes csata színhelyéről délre elvonultatta.⁸⁶

Lemberg (augusztus 24—szeptember 1.)

Az osztrák—magyar 1. és 4. hadsereg harcaival egyidőben az orosz hadászati elképzeléseknek megfelelően kialakult orosz offenzíva a keleti-délkeleti szárnyon olyan eredményeket hozott, amelyek nemcsak a krasznyiki—komarovi győzelmeket ellensúlyozták, hanem az osztrák—magyar 3. hadsereg súlyos vereségével, továbbá a még teljesen fel nem vonult 2. osztrák—magyar hadsereg megtizedelésével az AOK hadászati elképzeléseit végleg megsemmisítették.

A Lemberg térségében kibontakozó nagy vereség előzményei augusztus 24-ig nyúltak vissza. A 3. osztrák—magyar hadsereg e napon kezdte meg felzárkózását előbb északi, majd kelet-északkeleti irányban azokkal a sebtében oda- és visszavetett erősítésekkel, amelyekkel együtt az AOK a még gyülekezőben levő orosz erők (a 3. és 8. orosz hadsereg) támadásának akart elébe menni, hogy az 1. és 4. hadsereg északi irányú offenzívájának hátát és oldalát biztosítsa. A Brudermannnak kiadott parancs szerint a Brodyn és Tarnopolon át gyülekező orosz erőkkel úgy kellett szembeszállni, hogy azok döntő veresége után mind a 3., mind az időközben fokozatosan beérkező 2. hadseregnek az előbbieket offenzívájához kellett felzárkózni. A XII. (nagyzebeni) hadtest (Kövess tábornok) a 11. gyaloghadosztállyal, (amely Zborowot kénytelen volt feladni és Pomorzanyba húzódott vissza) és a 8. lovashadosztállyal a Brudermann-féle hadsereg jobbszárnyát alkotta, amelyet jobbról Horodenkánál a 43. honvéd hadosztály biztosított. (A 35. népfelkelő dandár egyelőre Csernovitzban kísérelte meg az 8. orosz hadsereg egy hadosztályának feltartóztatását.)⁸⁷

⁸⁵ A Szan m^götti nagy visszavonuláskor Auffenberg bukásának éppen az AOK kamarovi csatáról alkotott véleményének megváltozása volt a közvetlen oka. Az AOK Auffenberg túlzó győzelme jelentéseit a további hadászati döntések káros befolyásolásának tekintette. Auffenberg eltávolításával a katonai felsővezetésből az utolsó olyan ember vált ki, aki Ferenc Ferdinánd köréhez tartozott. Vö. *R. Kiszlina: Die Hohe Führung der Heere Habsburg. I. m. 39. o.*

⁸⁶ L. erre nézve az AOK parancsát: HL AOK Op. Nr. 1430.

⁸⁷ HL AOK Op. Nr. 1077.

A 3. hadsereg augusztus 24-én este még felvonulóban volt a Rohatyn—Pomorzany—Kamionka—Strumilova vonal mögött,⁸⁸ augusztus 25-ére a sorok rendeződtek: a XII. hadtest elérte a Blotnia—Przemyslany vonalat, középben a III. (grazi) hadtest Gologary—Bortkow között állást foglalt, a balszárnyonon helyezkedett el a XI. (lembergi) hadtest a Lemberg—Brody vasútvonal két oldalán Jaryczovig, tőle balra a 44. lövészadosztály a Lemberg—Zolkiev országutat kísérő magaslatokon, Jaryczov—Kulikov között pedig a 11. honvéd lovashadosztály állt, melyet az előző napokban Kamionka—Strumilovánál az orosz gyalogság és tüzérség találkozó jellegű összecsapásban megtizedelt.⁸⁹

Az AOK parancsa szerint az osztrák—magyar hadtestek augusztus 26-án megkezdték az előrenyomulást kelet felé: a XII. hadtest eljutott a Remizovcétól délre levő magaslatokig, a III. hadtest majdnem Zloczovig és a XI. hadtest Busk helységig, a Bug folyó lapályáig.⁹⁰ Az orosz csapatokkal való összecsapás még aznap bekövetkezett. Az AOK és Brudermann meglepetésére olyan támadó orosz erőkbe ütköztek, amelyek élőrő- és tűzfőlénye valóságos földre szegezte az osztrák—magyar alakulatokat. A legnagyobb meglepetés azonban abból adódott, hogy nem gyülekezésben levő, hanem támadásra teljesen felfejlődött nagy orosz erőkről volt szó. A legkritikusabb helyzet a jobbszárnyon alakult ki, ahol a szárnybiztosító 11. gyaloghadosztály Brzezanyt kénytelen volt kiűriteni és Dumajovba, Narajovba menekülni, a 8. lovashadosztály pedig Rohatynig hátrálni.⁹¹ Míg tehát a zöm: a XI., III. és XII. hadtest az orosz rohamokkal szemben többé-kevésbé helytállt, az említett két hadosztály kudarca a 3. hadsereg délről való átkarolásának veszélyét vetítette előre, ami könnyen az észak felé támadó 1. és 4. osztrák—magyar hadsereg tragédiájává fejlődhetett.⁹²

Az AOK a veszély nagyságát egyelőre nem érzékelte, illetve a Komarovnál ígérkező győzelem miatt sem a 4. hadseregtől, sem a Lublin felé támadó 1. hadseregtől nem irányított át csapatokat, Brudermanntól ugyanakkor a „bátor helytállást követelte meg”, s csak a 23. honvéd gyalogshadosztályt és a 97. lövészdandárt küldte Lemberg térségébe, (az utóbbit Lubienwielkébe)⁹³, miközben lassan beérkező 2. hadsereg parancsnokát, Böhm-Ermolli lovassági tábornokot, aki Sztryjben ütötte fel főhadiszállását, csapatai gyors készenlétkébe helyezésére utasította.⁹⁴ Augusztus 27-én nagy orosz erők Narajov irányában rést vágtak a 11. gyaloghadosztály és 8. lovashadosztály roncsain és a Zlota Lipa folyót nyugatról övező magaslatok elérésével a XII. hadtest hátába nyomultak. A III. hadtest ellen intézett orosz tűzcsapás ugyanakkor elvágta a XII. hadtest északi összeköttetését, így Kövess tábornok alakulatai a teljes átkarolás vagy a Zlota Lipa mögé való gyors visszavonulás alternatívája elé kerültek. Mivel a csapatok ellenálló ereje a főlényes orosz erőkkel szemben minimálisra süllyedt, a visszavonulás látszott a legcélravezetőbbnek. Ezt a csapatok Kövess-től függetlenül végrehajtották: soraik felbomlottak, a csapatok vad pánikban özönlöttek visszafelé. Menekülésük ütemét az oroszok lassúsága jótékonyan befolyásolta csakúgy, mint azokét, akik az északi szárnyon (XI. hadtest) jutottak hasonló sorsra: az oroszok Kamionka—Strumilova irányából Kulikov—Zoltancére vetették vissza az osztrák—magyar csapatokat.⁹⁵ A front három napi öldöklő harc után a Zlota Lipa mentén és Lemberg előtt ideigle-

88 HL AOK Op. Nr. 1102.

89 HL AOK Op. Nr. 1127.

90 HL AOK Op. Nr. 1147.

91 HL AOK Op. Nr. 1172.

92 HL AOK Op. Nr. 1182.

93 Uo.

94 HL AOK Op. Nr. 1191.

95 HL AOK Op. Nr. 1196. Az események hadosztályszintű leírását l.: A világháború, i. m. 383—390. o.

nesen megállapodott. A támadókból vert hadakká vált osztrák—magyar csapatok anyagi, erkölcsi veresége rendkívül nagy volt: szétugrasztott katonák ezreit biztonsági (kordon) alakulatok igyekeztek összeszedni, rendezni. (A fejtelenségre jellemző, hogy maga Kövess tábornok is elvesztette menekülő csapataival való kapcsolatát.) Az augy is csődöt mondott tábori tüzérség lövegeinek, lőszerének nagy részét elveszítette, az egyes alakulatok eltűnt, fogságba esett katonáinak száma szokatlanul magasra emelkedett.⁹⁶

A rendteremtés a Zlota Lipa mentén és Lemberg előtt inkább a katonák halálos kifáradása, teljes apátiája miatt sikerült viszonylag rövid idő alatt. A csapatokra szakadt nyugalom azonban csak átmeneti volt.

Augusztus 28-a előestéjén Brudermann tábornok kedvező védelmi állások kialakításán fáradozott, miután az elszenvedett vereség a támadó hadművelet további lehetőségét végképp kizárta. Hadseregének középső részét, a III. és XII. hadtestet, a Frojelov—Kurovicze közti magaslatokra összpontosította, amelyek a keletről Lembergbe vezető utakat fedezték. Mivel azonban az északkeleti irány is roppant veszélyessé vált, a XI. hadtest megmaradt erőit közvetlenül Lembergől északraletre csoportosította (a Miklaszov—Prusy vonalba), ennek bal szárnyát pedig néhány osztrák Landwehr alakulattal erősítette meg.⁹⁷ Brudermann tehát Lemberg védelmére irányította figyelmét, holott kevés valószínűsége volt annak, hogy az orosz hadvezetőség arctámadásba hajszolja csapatait a galíciai főváros ellen, különösen azután, hogy Rohatyn térségében a 11. gyalogshadosztály és a 8. lovashadosztály széthullásával az át-törés lehetőségei kedvezőek voltak.

Brudermann védelmi intézkedéseivel egy időben Böhm—Ermolli tábornok arra törekedett, hogy a cseppenként beérkező 2. hadseregbeli egységeit a vasúti vagonokból gyalogmenetben azonnal Rohatyn térségébe küldje. A VII. (temesvári) hadtest és a 20. honvéd hadosztály csapatairól volt szó, amelyek — a hadtáp mulasztásai miatt — kiéhezve, az utazástól, még inkább a gyalogmenettől kifáradva érték el a Rohatyntól nyugatra levő magaslatokat. (A IV. [budapesti] hadtestre Böhm—Ermolli nem számíthatott, mivel az egyelőre Sabácnál, a szerbek ellen folytatta értelmetlen, veszteségteljes harcát.) A csoportosulás oldalbiztosítását Karg-csoport néven a Horodenkától Sztaniszlauig visszament, s időközben megfegyelmezett 43. (osztrák) landwehr (lövész) hadosztály és a vasúton kitérkező 38. honvéd hadosztály vette át Halicsnál, azzal a feladattal, hogy Brusszilov tábornok 8. orosz hadseregének Rohatyn irányú áttörési hadmozdulatát oldalba kapja.⁹⁸

Augusztus 29-én az események mintha Brudermannnt igazolták volna: az orosz zöm Firjelov és Kurovice között nagy erővel támadásba lendült és az osztrák—magyar III. és XII. hadtestnél csakhamar válságos helyzet alakult ki. A napfelkeltekor rendkívüli tüzérségi tűzcsapással támadó oroszok a hevenyészett védelmi állásokba könnyen betörték. Az osztrák—magyar tüzérség hatástalannak bizonyult, illetve — páni félelemben — gyakorlatilag kikapcsolta magát a harcból és futásban keresett menedéket. A magára maradt gyalogság kézi fegyverekkel igyekezett feltartóztatni a rohamozó orosz tömegeket, amelyek, a felkelő nappal a hátuk mögött, homokszínű egyenruhájukban csak az

⁹⁶ Stegemann: i. m. 296—297. o. és A világháború, i. m. II. k. 411—412. o. Conrad augusztus 27-én a 3. hadsereg helyzetén az 1. és 4. hadsereg északi irányú hadműveleteinek felgyorsításával kívánt enyhíteni. E célból táviratot küldött Moltkének német erők Siedlec és Lukow térségébe való küldésére és támadására. Moltke válasza sem méltatta. A távirat szövege kivonatolva: A világháború, i. m. II. 431. o.

⁹⁷ Brudermann védelmi intézkedéseit kivonatolva közli: A világháború, i. m. II. k. 435. o. Az intézkedések alapja az AOK Op. Nr. 1282. parancsa volt, amely ingerült hangjával érezte az AOK (Conrad) elégedetlenségét a 3. hadsereg eddigi vezetésével, illetve vereségével szemben.

⁹⁸ Böhm—Ermolli tábornok hadsereparancsában igen bizakodó hangot ütött meg: csapatainak lendületes támadásától a 3. hadsereg hatható segítségét remélte. A parancs szövege: A világháború, i. m. II. k. 441—442. o.

utolsó pillanatban váltak láthatóvá. A délutáni órákban a XII. hadtest jobb szárnyának ellenállása megrendült. A mellette harcoló — s a harcokban teljesen járatlan — VII. hadtest tehermentesítő támadása Ruda helység irányában véresen összeomlott, s maga a hadtest is egyre hátrább vonult.⁹⁹ A harcok kimenetelét végül is a m. kir. 20. honvéd hadosztály Rohatynál bekövetkezett összeomlása döntötte el: a Brusszilov-féle 8. hadsereg támadó alakulatai egyszerűen lehengettek. A hadosztály megmaradt részei elhagyták a csatateret, sőt a VII. hadtest zömét is magukkal rántották. Rohatyn elestével az orosz áttörés teljessé vált, miután a Halicsnál álló Karg-csoport oldaltámadásai — a nyugatra törő orosz csapatok oldalában — kudarcba fulladtak. Ezt követően kombinált orosz oszlopok a Dnyeszter folyó mentén felfelé törtek előre, Bóhm-Ermolli felbomlott kötelékeit maguk előtt hajtva.¹⁰⁰

Az AOK a válságos órákban Sztryj körzetében igyekezett felfogni és rendbeszedni a nyugatra özönlőket, azt remélve, hogy egy újabb ellenállási vonal mögött kitartva támogatást nyújthat a XII. hadtestnek és fenntarthatja a hátsó összeköttetéseket a Szan folyóig.¹⁰¹

Az AOK számítását augusztus 30-án az orosz hadvezetőség keresztülhúzta. Rohatyn és Kurovice között újabb támadás bontakozott ki, amely a napok óta egyre kilátástalanabban harcoló csapatok ellenállását közepén is felgöngyölytette. Az újabb csapás mindenekelőtt a XII. hadtest ellenállását törte meg, s a hadtest két részre szakadva — szinte teljes felszerelését a csatatéren hagyva — Bobrkára és Lemberg előterébe menekült.¹⁰² A XII. hadtest összeomlása miatt a III. hadtest helyzete is tarthatatlanná vált: a Przemyslany—Kurovice közötti magaslatokat 3 napi védelmi harc után kiürítette és Lemberg kapujáig özönlött vissza.¹⁰³

Augusztus 31-én némi vigaszt — átmenetileg — a XI. hadtest arcvonala nyújtott; a 23. és 44. honvéd hadosztályokkal együtt Kulikovtól keletre, a Peltev folyó mindkét partján a hadtest sikeres csapást hajtott végre a 3. orosz hadsereg jobbszárnya ellen. Mint később kiderült, az áldozat hiábavaló volt, a 3. orosz hadsereg ellencsapása előbb a hadtestet nyomta vissza, majd a belőle elkülönült úgynevezett Daempff-csoportot verte szét olyan pánik közepette, amelyben a csoport alakulatai egymást lötték.¹⁰⁴

A 3. és 8. orosz hadsereg, elért győzelmei következtében, a Gnila Lipa folyó jobb partján állt, birtokolva Kelet-Galíciát és délről átkarolva Lemberg térségét, amellyel az északon harcoló 1. és 4. osztrák—magyar hadsereg hátát fenyegette, annál is inkább, mivel ellenfele, a 3. és 2. osztrák—magyar hadsereg, létszámában lepadva, anyagi erőben mélypontra zuhanva, morálisan teljesen megrendülve, az elképzelhető legsúlyosabb válságot élte át.

Az AOK kétségbeesett intézkedései a megmaradt erő megmentését célozták: már augusztus 30-án elrendelték a Juszkovce—Bobrka—Ganczary, majd a Lem-

99 HL AOK Op. Nr. 1293.

100 A m. kir. 20. honvédhadosztály rohatyni esődje a háború után éles polémiák tárgya lett. A Horthy-korszak hadtörténetírása felháborodottan tiltakozott, hogy a 20. honvédhadosztályt bűnbaknak tették meg a lengbergi katasztrófáért. (A világháború, i. m. II. k. 338—454. o.). Az AOK már a rohatyni megfutas után vizsgálatot rendelt el a hadosztály ellen (AOK Op. Nr. 1346), sugalmazója Conrad beosztottja, Metzger vk. ezredes volt. A vizsgálat a hadosztályt, s különösen annak vezetését, elmarasztalta. (AOK. Op. Nr. 1794) A valóságban az utazástól és éhségtől elcsigázott hadosztály, amelynek a rohatyni ütközet volt az első tűzpróbája, a rossz vezetés és az elégtelen fegyverzet miatt maradt alul az oroszokkal szemben. A hadosztály a nagyváradi 39. és a budapesti 81. honvéd gyalogdandárokat foglalta magába. (Parancsnoka Csanády altábornagy, vezérkari főnöke Békéssy vk. őrnagy volt.) — A VII. hadtest és a Karg-csoport harcainak részletes leírása: A világháború, i. m. 448—460. o. és AOK Op. Nr. 1346.

101 Vö. Stegemann: i. m. 301. o. és AOK Op. Nr. 1360.

102 Első esetben fordult elő, hogy nemzetiségi katonák, ezúttal románok, tömegesen szöktek át az ellenséghez, vagy a harcállásokat önkényesen elhagyták. Legtöbb eset a gyulafehérvári 50. gyalogezrednél fordult elő. L.: A világháború, i. m. II. k. 485. o. A hadtestnél kibontakozott teljes káosz érzékletes leírása: uo. 486—487. o.

103 Stegemann: i. m. 301. o.

104 A sikeres támadás Klodzienkonál zajlott le. A 23. honv. gy. ho. sikere azonban semmiféle hatással nem volt az eseményekre. A világháború, i. m. II. k. 449—450. o.

berg—Mikolajóv vonalba történő visszavonulást,¹⁰⁵ ezt követően pedig 31-én a Vereszycza folyó mögé.¹⁰⁶ A parancs kimondta, hogy a 3. hadsereget minden eszközzel állítsák meg a grodeki tóhátság vonalán, a 2. hadsereg Dnyesztertől északra levő egységeit Komarnoban gyülekeztessék. Augusztus 30-án még úgy tűnt, hogy Lemberget védeni tudja a XI. hadtest, a csapatok azonban a várost — helyőrségével együtt — elhagyták.¹⁰⁷

A 3. hadsereg kudarcáért — régi Habsburg hagyomány szerint — Bruderannt tették felelőssé, s tisztéből eltávolították. Utóda Borojevič Szvetozár a 4. (Auffenberg) hadsereg VI. (kassai) hadtestének eddigi parancsnoka lett, aki hadtestének 15. hadosztályát kíméletlen eszközökkel rendbeszedte, s alkalmasnak mutatkozott a 3. hadsereg újjászervezésére is.¹⁰⁸ A Vereszycza mögé történő visszavonulás magával hozta Csernovitz és Sztaniszlau kiürítését, Bukovina feladását. Az új védelmi állás, amelybe a 3. és 2. hadsereg maradványai viszszaemelték, egyelőre nyugodt napokat élt át: az orosz hadvezetőség részben a csapatokat ért nagy veszteségek, részben a komarovi fejleményeket túlbecsülő megítélés miatt (az 5. orosz hadsereg vereségét nagyobbak hitték) a megvert 3. és 2. osztrák—magyar hadsereg erőteljes üldözéséről lemondott. A győzelem politikai gyümölcse Lemberg elfoglalása volt (szeptember 2.), nagy presztizsnyereség, amely az önelégültség veszélyes érzését táplálta és ez időt adott az ellenfélnek megtépázott sorai rendezésére.

Rava-Ruszká—Lemberg (szeptember 1—szeptember 9.)

A kialakult helyzetben az AOK súlyos döntések elé került. Conrad vezérkari főnök először ébredt tudatára a keleti irányból kibontakozott orosz áttörés roppant veszélyességének. Részben a hadászati átkarolás küszöbön álló volta, részben az osztrák—magyar haderő nagy veszteségekkel terhes veresége, nemkülönben a balkáni arcvonalon bekövetkezett kudarc az ottani 5. osztrák—magyar hadsereg frontján, a háború továbbfolytatásának lehetőségeit kérdőjelezték meg. Annál is inkább, mivel a szövetséges Németország haderejének zöme a háború döntő arcvonalán, a nyugat-európai hadszíntéren a villámháborús győzelemtől napról-napra messzebb került, keleti hadseregének a tannenbergi győzelmét követő hadműveletei pedig az osztrák—magyar arcvonalra nehezedő, egyre erősebb orosz nyomást képtelenek voltak csökkenteni.

A válságos helyzetből való kiútkeresés szülte meg az újabb Conrad-i hadműveleti tervet, mely inkább hasonlított egy hazárdjátékos improvizációjához, mint a körülményeket helyesen mérlegelő hadvezér megfontolt haditervéhez. Az új hadműveleti elképzelés Auffenberg hadseregével hátraarcot csináltatott, hogy a Lemberget feladó és a Vereszycza mögött gyülekező 3. osztrák—magyar hadsereget nyugat felé követő 3. orosz hadsereget észak-déli irányból, szeptember 4-én indítandó támadással oldalba kapja.¹⁰⁹ Ezt követően szeptember

¹⁰⁵ Conrad szeptember 1-én a legfelső német hadvezetőséghez fordult. Kérte, hogy két német hadtestet irányítsanak Przemysl térségébe, mert a 3. és 2. osztrák—magyar hadsereg reménytelen helyzetbe jutott. L. HL AOK Op. Nr. 1465.

¹⁰⁶ HL AOK Op. Nr. 1366.

¹⁰⁷ HL AOK Op. Nr. 1369.

¹⁰⁸ Szeptember 5-én Frigyes főherceg hadseregfőparancsnok magánlevélben szólította fel Brudermann tábornokot, hogy „jelentsen befeget”, s kérje felmentését.

HL AOK 15 cs. Res. Nr. 66.

¹⁰⁹ HL AOK Op. Nr. 1430. A parancs elrendelte, hogy a 4. hadsereg főerőivel szeptember 3-án az Uhnov—Belzec vonalon álljon, majd a 3. hadsereg tehermentesítésére Lemberg irányban támadjon. Az 5. orosz hadsereg üldözésére az AOK két gyaloghadosztályt a Huczva és a Bug folyók között, egy gyalog-, és egy lovashadosztályt a Huczva folyótól nyugatra elégségesen tartott. E hadosztályokat József Ferdinánd-csoport néven fogták össze. Frigyes főherceg ugyanakkor lelkesítő parancsot intézett a 4. hadsereg tisztjeihez és legénységéhez. AOK Op. Nr. 1490. A hadsereg a hátraarc végrehajtása után az alábbi harerendet vette fel: jobbszárny: LX. hadt. (25., 10., 26. gy. ho.), közép: VI. hadt. (39., 27., 15. gy. ho.), balszárny: XVII. hadt. (19 és 41. gyalogh. és a 2. és 9. menetdandár). A József Ferdinánd-csoport: II. hadt. (4., 13., 8. gy. ho. és a 9. lov. ho.) A 3. hadsereg újjászervezése: AOK Op. Nr. 1452 és 1474. A támadás elrendelése: AOK Op. Nr. 1524.

7-én a 2. osztrák—magyar hadsereg — alakulatainak rendbeszedése után, a Grodek-i tóhátságról kiindulva — keleti irányú támadással Lembergig tör.¹¹⁰ maga előtt hajtva a 8. orosz hadsereget, illetve a 3. orosz hadsereghez szorítja egy észak—déli irányú kettős átkarolás reményében. Mindkét hadsereg mozgásának és sikerének lehetősége számos kedvező feltételtől függött. Az első: Dankl 1. hadserege folytassa támadását Lublin ellen, nagy orosz erők (4. és 9. orosz hadsereg) lekötése céljából. Ugyanilyen intenzitással nyomuljon előre az új József Ferdinánd-féle harccsoport a komarovi csatát veszített 5. orosz hadsereg nyomában Grubieszov irányába, hogy ezáltal a délre forduló Auffenberg hátát biztosítsa.¹¹¹ A siker hasonlóan fontos feltétele volt a Boroevič által „rendbeszedett” 3. osztrák—magyar hadsereg csakhamar megindítandó keleti irányú ellentámadásának sikere az őt üldöző 3. orosz hadsereg ellen.¹¹² Voltaképpen arról volt szó, hogy az eddigi csatákban nagy erkölcsi és anyagi veszteségeket szenvedett osztrák—magyar erőket újabb támadó hadműveletre kényszerítették egy olyan ellenféllel szemben, amely anyagi és élőerőfölénye mellett harcászati-hadműveleti vezetésben riválisa fölött állt, s — az egyetlen 5. hadsereg kivételével — az eddigi harcokban elért győzelmek morális előnyével rendelkezett.¹¹³

Az új hadműveleti terv alapján a 4. (Auffenberg) hadsereg, támadását be-
szüntetve, illetve az ellenség üldözését a József Ferdinánd-csoportra bízva, megkezdte a déli irányba való felfejlődést. Egy hadsereg megfordítása békeidőben is a legnehezebb feladatok közé tartozik, háborúban pedig szinte beláthatatlan következményekkel fenyegető manőver, különösen akkor, ha a terepadottságok kedvezőtlenek, ha az ellenség a csatateret még nem adta fel, s ha a saját csapatok a megívott eddigi harcokban jelentősen meggyengültek. A 4. hadseregnél az említett nehézségek mind adva voltak: a terep, ahol a hátraarcot végrehajtani kényszerült, közlekedési utakkal gyéren ellátott, mocsaras, erdővel borított táj volt, amelyen a megvert, de meg nem semmisített 5. orosz hadsereg még jelen volt, bármikor visszafordulhatott, s a gyenge József Ferdinánd-csoportot legázolhatta; az eddigi harcokban erősen megviselt alakulatok, amelyek katonasága fel sem fogta, hogy a győztes csatateret fel kell adnia s a nehéz áron megszerzett előnyöket egyetlen parancsszóra fel kell áldoznia, visszafordulva beleütközhetnek közismerten rossz szervezetségű és gyengén funkcionáló hadtáp-, kórház- s egyéb vonataikba, amivel saját anyagi ellátottságuk kerülhetett kritikus helyzetbe, nem beszélve arról, hogy az említett vonatok maguk mögé rendelése az első pillanatban szinte kivihetetlennek tűnt. A háború utáni szakirodalom méltán adózott elismeréssel Auffenbergnek, de különösen az alárendelt parancsnokoknak, hogy a „hátraarc” néhány nap alatt viszonylag rendben megtörtént, ami részben az orosz hadvezetőség éberségének hiányára is utal.

A „hátraarc”-manőver sikere annak is köszönhető volt, hogy Dankl 1. hadserege felújította a Lublin elleni támadást. Ezúttal azonban nem a bal-, hanem a jobbszárnyán: a X. hadtest szeptember 1-én megrohmozta a Fajszlavicétól

110 L. erre nézve az AOK Op. Nr. 1452. és a 4. hadsereg Op. Nr. 399. parancsát, amelyben tájékoztatást ad a parancsnoknak a 2. hadsereg feladatairól. *Auffenberg*: i. m. 285. o. A 2. hadsereg rendbeszedéséről az AOK Op. Nr. 1498. intézkedett. A támadás részletezése: AOK Op. Nr. 1605.

111 HL AOK Op. Nr. 1586. (A II. és XIV. hadtestből alakítva.)

112 HL AOK Op. Nr. 1523.

113 Az AOK maga is kétségcsnek érezte a támadás várható sikerét. Op. Nr. 1521-ben felkérte a konstantinápolyi osztrák—magyar katonai attasét, hasson oda, hogy a törökök lépjenek be a háborúba, Odessa ellen intézzenek támadást, s ezzel segítsék elő a Monarchia vállalkozását. A parancs mellett a katonai attasé válasza: a törökök Conrad kérése előtt kitértek.

Az AOK helyzete is megrendült e napokban: udvari körökben és a bécsi közvéleményben pánikhangulat uralkodott, amely eljutott az uralkodó katonai irodájáig. Ferenc József Montenuovo herceg udvarmesteren keresztül rendíthetetlen bizalmáról biztosította Frigyes főherceget és Conradot. L.: HL AOK Res. Nr. 60.

északra lévő orosz magaslati és erdőségbeli állásokat. A támadást balról az V. hadtest támogatta. Az orosz ellenintézkedések nyomán a támadást csakhamar megakadt, majd 2-án — többszöri sikertelen megújítás után — nemcsak összeomlott, hanem az V. és X. hadtest közötti orosz áttörés veszélye fenyegetett. Dankl ekkor a Woyrsch-féle német hadtest beavatkozásától remélte az orosz rohamok felőrlését. Woyrsch hadteste, megkésve a Visztulán való átkeléssel, az eseményekre semmi hatást nem tudott gyakorolni, ellenben később a visszaözönlő Dankl-hadsereg utóvédjének szerepét kellett vállalnia. Szeptember 4-ére Dankl jobbszárnya az áttörés előtt állt, s az orosz hadvezetőség a Tanev térségbe való leszorítását jelölte meg csapatai feladatául.¹¹⁴

Az AOK előtt a Dankl-hadsereg újabb kudarcra egyelőre rejtély maradt, pedig arról volt szó, hogy az orosz hadvezetőség a hadműveletek súlypontját a jobbszárnyra helyezte, jelentős erőket irányítva át a 4. és 9. orosz hadsereg arcvonalára, továbbá a visszavonuló 5. orosz hadsereg támogatása céljából a 3. orosz hadsereg mozgását nem nyugati, hanem északnyugati irányba rendelte el.¹¹⁵ Az orosz döntés a Conrad-féle új haditervet legérzékenyebb pontján érintette: azon túlmenőleg, hogy a Dankl-hadsereg Lublin elleni támadása kudarcba fulladt, s Dankl az áttörés veszélye elé került, a Grubieszovig előtörő József Ferdinánd-csoport hatalmas túlerőre talált az AOK számára váratlanul visszaforduló 5. orosz hadseregben, s annak heves támadásai nyomán egyre délebbre szorult. Miközben Conrad a 4., 3. és 2. osztrák—magyar hadsereggel — a Monarchia hadseregének zömével — voltaképpen egy keleti irányú átkaroló hadműveletre tört, ez a zöm az orosz súlypontképzés és sikerek nyomán egy észak-déli irányú hátbatámadás veszélye elé került.

A kérdés ezek után az volt: sikerül-e Dankl-nak és József Ferdinándnak addig kitartania, míg a 4., 3. és 2. hadsereg a Conrad-féle elképzeléseket végrehajtja? Conrad szerint 3 napról volt szó. Mint az események megmutatták: a hadművelet összeomlása nem ennek a 3 napnak a rovására volt írandó.

A 4. (Auffenberg) hadsereg szeptember 3-ára mindhárom hadtestével (XVII., VI. és IX.) felfejlődött a Tomaszov—Korczmin vonalban való támadásra. Ez alatt a 3. (Borojević) hadsereg megtépzott csapatai — Lemberg feladása után — a grodeki tavak vonalán, zömmel Javorov térségében, újjászervezés alatt álltak. A 2. (Bóhm-Ermolli) hadsereg Komarno és Szambor térségében gyülekezett (a VII. és IV. hadtest, mely utóbbi végre megérkezett Sabác mellől). A 4. hadsereg lassan terjeszkedett Niemirov és Magierov felé, jobb szárnya a Javorov—Janov vasútvonal mentén felvette a kapcsolatot Borojević balszárnyával,¹¹⁶ míg balszárnya részben fedetlenül állt, mivel az azt biztosító József Ferdinánd-csoport minden energiáját lekötötte Dankl jobbszárnyának támogatása, illetve a visszafordult 5. orosz hadsereg nyomása.¹¹⁷

Szeptember 6-án a 4. hadsereg támadásba lendült és — az AOK kínos meglepetésére — rendkívül heves ellenállásba ütközött. Jóllehet mindhárom hadteste tért nyert, szeptember 7-e estéjéig a balszárnyon harcoló XVII. hadtestet a nyomasztó ellenséges túlerő előbb megállította, majd visszanyomta Ryczki helységig, amellyel a hadsereg ellátási vonalát jelentő Rava-Ruszká—Javorov közötti országot veszélybe került.¹¹⁸ A helyzet kritikus voltán enyhítendő, az AOK három lovashadosztályt irányított Rava-Ruszkába, miközben a VI. és IX. hadtest arra kényszerült, hogy délről keletre fordítsa arcvonalát, a táma-

114 Mindezekre nézve I. HL AOK Op. Nr. 1576., 1578 és 1586.

115 A 3. orosz hadsereg csapása irányának felismerése: AOK Op. Nr. 1561.

116 HL AOK Op. Nr. 1635.

117 HL AOK Op. Nr. 1667.

118 HL AOK Op. Nr. 1675.

dás helyett elkeseredett védelmi harccal fogja fel a 3. orosz hadsereg északnyugati irányú csapását.¹¹⁹ Conrad hadműveleti tervének feltételezésével elmentésben ugyanis a 3. orosz hadsereg nem üldözte a nyugati irányban visszavonuló 3. (Boroević) hadsereget, hanem északnyugati irányba fordult, hogy támogassa az 5. (Pleve) orosz hadsereget. Így a 4. (Auffenberg) hadsereg szeptember 6-i támadása nem oldalba kapta, hanem archól érte, amit túlereje révén könnyen elhárított, s jobbszárnyai súlyképzéssel Auffenberg balszárnyát csaknem átkarolta. A helyzet ezután azt követelte, hogy Auffenberg frontálisan fogja fel a 3. orosz hadsereg támadását, így a támadásból veszteségteljes elhárító harc lett, s a Conrad-i elképzelés teljes csődje.

A helyzetet mentendő, Conrad a 3. (Boroević) és a 2. (Bóhm-Ermolli) hadsereg azonnali támadását rendelte el. A 3. hadsereg két hadteste (III. és XI.) a Grodek—Lemberg, illetve a Javorov—Lemberg vasútvonalak mentén kezdte meg az előnyomulást, mialatt a 23. honvéd hadosztály a Javorov—Janov országúton tartotta a kapcsolatot a 4. hadsereggel. A támadáshoz csakhamar felzárkózott a 2. hadsereg: XII. és VII. hadteste az alsó-Vereszycza mentén tört kelet felé, míg IV. hadtesté Rudki-ig hatolt előre (szeptember 9.). Egy csoport a Sztryj folyó szakaszán védelmi állást foglalt el, más kisebb csoportok a Kárpátok átjáróit védelemre rendezték be.¹²⁰

Szeptember 8-án a 3. és 2. hadsereg előrehaladása kedvezőnek tűnt. A 2. hadsereg átjutott Kolodrubynál a Dnyeszteren, Komarnonál a Vereszycán, ekkor azonban előkészített orosz védelmi állásokba ütközött: az ellenfél hevenyészett, de rendkívül tűzerős tábori állások tömegével lelassította a támadást. Nagyjából ugyanez volt tapasztalható a 3. hadseregnél is. A III. hadtest Grodka-Gora, a XI. hadtest Vielkopole, majd Janov nagy veszteségekkel történő elfoglalása után egyre csökkenő lendülettel jutott előre, miközben minden tanynát, majort, kis és nagy helységet külön kellett megostromolnia, s számos büntető akciót indítania az orosz hadsereget bőséges információkkal ellátó ukrán lakossággal szemben. A csakhamar bekövetkező orosz ellentámadás a 3. hadsereg támadását nemcsak megállította, hanem a hadsereget súlyos védelmi harcokba sodorta. Az orosz ellenállás hevessége inkább a tereplehetőségek mesteri kiaknázásának volt következménye, mintsem anyagi és élőerő fölényének, hisz a súlypontot — mint ismeretes — az orosz hadvezetőség Dankl, illetve Auffenberg arcvonalára helyezte. A 2. osztrák—magyar hadsereg nagy árat követelő helyi sikerei nem készítették az orosz hadvezetőséget elhatározásának megváltoztatására, még akkor sem, amikor alakulatai Lemberget délnyugatról megközelítették.¹²¹ Egyébként is, Lemberget az orosz hadvezetőség annyira megerősítette, hogy hosszadalmas védelmi harcra is kész volt, hogy azalatt a számára kedvező hadászati döntés Dankl és Auffenberg arcvonalán bekövetkezzék.

Szeptember 9-én elkeseredett harcok dúltak Lemberg előterében. Az orosz hadvezetőség Bartatov, Mizana, Stavezany helységeket, amelyek a Lembergbe nyugatról vezető utakat uralták, újabb erők átdobásával erősítette meg. Leküzdésük a rohamozó osztrák—magyar csapatoknak nem sikerült, még annak árán sem, hogy a sebtében felvonultatott nehéztüzérség az említett helységeket rommá lőtte. Az AOK a 2. hadsereg további támadásától várta Lemberg visszafoglalását s ezzel a hadászati helyzet gyökeres fordulatát. Szeptember 9-én és 10-én kiadott parancsai türelmetlenül hajszolták előre a 2. hadsereget, a napijelentések vétele után megfeddte Bóhm-Ermollit, hogy a kitűzött célokat nem

119 HL AOK Op. Nr. 1712.

120 Uo.

121 HL AOK Op. Nr. 1747. és 1799.

érték el.¹²² Az előtörés azonban egyre nehezebbé vált, a csapatok a fokozódó orosz ellenállás nyomán kimerültek. A támadás újbóli erőszakolását nagymértékben motiválta, hogy Dankl ellenállása összeomlott és az 1. hadsereg, a 4. és 9. orosz hadsereg nyomására, arcvonalát feladva, a Szan folyó mögé özönlött visszafelé.¹²³ Lényegében ugyanez következett be a József Ferdinánd-csoportnál az Auffenberg balszárnyánál: a visszavonulás elkerülhetetlenné vált.¹²⁴ A Conrad-féle hadművelet végleg összeomlott. Az AOK a galíciai nagy csatát elvesztette, erőfeszítései csak arra irányulhattak, hogy csaknem egész Galiciát feladva, megmaradt erőit az ellenség átkarolása alól kivonva s attól elszakadva újjászervezze, s közvetlen német segítséggel kísérelje meg a háború továbbfolytatását.

A fordulatot tulajdonképpen a 4. (Auffenberg) hadsereg balszárnyán és a József Ferdinánd-csoport arcvonalán kibontakozó események váltották ki. Míg a 4. hadsereg közepén harcoló VI. hadteste elkeseredett elhárító harcokban feltartóztatta a 3. orosz hadsereg rohamait (az új parancsnok, Arz altábornagy későbbi vezérkari főnök, tetterős vezetésével), az északi szárny ellenállása összeomlott, csakúgy, mint József Ferdinánd csoportjáé az 5. orosz hadsereggel szemben. Rava-Ruszka és Tomaszov között az arcvonal szétszakadt, s az osztrák—magyar csapatok visszaözönlése kezdetét vette. Míg azonban itt egy hadseregrész, illetve egy csoport kudarcáról volt szó, tőlük balra — északra — egy egész hadsereg, az I. (Dankl) osztrák—magyar hadsereg jutott el az összeomlás küszöbére. Előbb a balszárnyán levő Kummer-csoport és az I. hadtest ellenállása tört meg (Chodel-szakasz), majd a jobbszárnyon levő X. és V. hadtest arcvonala szakadt szét. Habár az időközben bevetett német Woysch-féle hadtest Tarnavatkánál sikeresen közbélepett, az 1. hadsereg visszavonulását halogatni többé nem lehetett: erői kimerültek, s csapatai megmentését Dankl csak a Szan folyó mögé való gyors visszavonulásban remélhette. Mindezt sietette a mellette harcoló József Ferdinánd-csoport újabb veresége, amely Lubycznánál csak a legnagyobb erőfeszítés árán tudta magát kivonni a teljes bekerítésből.

Miközben az északi szárny visszavonulásban volt (amelyet Tarnavatka—Turrobin vonalán a Woysch-féle német hadtest fedezett), s a József Ferdinánd-féle csoport is Cieszanov irányába özönlött, a Javorov—Lemberg vasútvonaltól délre harcoló 4., 3. és 2. hadsereg helyzete kétségbeejtővé vált, mivel nemcsak az észak-déli irányú, hanem a Sztryj völgyében Dovhobycce felé törő orosz erők révén (8. orosz hadsereg) — a Szambor—Turka, Szambor—Chyrov vonal fenyegetésével — a dél—északi irányú átkarolás feltételei is érlelődtek.¹²⁵

Az AOK szeptember 11-én valamennyi hadsereg számára kiadta az általános visszavonulási parancsot. A csaknem egy hónapon át tartó galíciai nagy csata az osztrák—magyar csapatok vereségével ért véget.

A visszavonulás (Szeptember 11—szeptember 23.)

Dankl tábornok hadseregének roncsait mentette a Szan folyó mögé. A csapattestek vezetőiben a Tanev térségen való átkelés a legnagyobb aggodalmakat váltotta ki. Orosz foglyok vallomásai egyértelműen arra utaltak, hogy az orosz hadvezetőség a végső csapást a Dankl-hadsereg ellen a Tanev

¹²² HL AOK Op. Nr. 1796., 1799., 1810., 1816., 1850.

¹²³ HL AOK Op. Nr. 1816.

¹²⁴ HL AOK Op. Nr. 1866.

¹²⁵ HL AOK Op. Nr. 1877.

térségben tervezte. Emiatt nagy lovaskötélékek állandó rohamára kellett számítani, amelyek az amúgy is rendezetlen visszavonulást a kötélekek felbomlásáig zavarhatták. Az orosz zöm előnyomulásának késleltetését a Woysrsch-féle hadtest kapta, amely így a Tarnavatka körüli dombokon elkeseredett utóvédharcokba bocsátkozott az osztrák—magyar zöm vonulását fedezve. (A hadtest szeptember 17-én és 18-án még állásaiban harcolt, mialatt Dankl seregének kötélekei elérték a Szan folyót, s a Visztula—Szan szögletébe benyomult orosz lovastömegek támadását üggyel-bajjal elhárította.)

Az AOK szeptember 11-én kiadott parancsa¹²⁶ tényként közölte, hogy az 1. hadsereg a Szan alsó folyása mögé megy vissza s „az általános helyzet megköveteli a Lemberg-nél sikerrel kecsegtető támadás félbeszakítását”, illetve valamennyi hadseregnek a Szan mögé való visszavonását. Az 1. hadsereg sávját a Visztulától Lezajszig, a 4. hadseregét Jaroszlav, a 3. hadseregét Przemysl irányában, míg a 2. hadseregét Nove-Miaszto—Bilica közti sávban jelölték ki. Ez utóbbi visszavonulásának kezdetét szeptember 12-ében adták meg.

Szeptember 12-én az AOK újabb parancsot adott ki.¹²⁷ Ebben elrendelte, hogy a 3. hadsereg a Przemysl—Jaroszlav térségbe való ellenséges betörést hátrítsa el, az 1. és 4. hadsereg pedig akadályozza meg az ellenség átkelését a Szan folyó nyugati partjára. Ugyanakkor megtiltotta a Szan vonal hathatós védelmét. A 2. hadseregnek ezalatt törekednie kellett arra, hogy az ellenség Przemysl elleni, délről jövő esetleges támadását elhárítsa. (Megjegyzendő, hogy az AOK ekkor még Przemyslben tartózkodott, csak 12-én kezdte meg az áttelepülését Neu-Sandezbe.) A nagy visszavonulás végleges szabályozása az AOK szeptember 16-i parancsában történt meg.¹²⁸ A parancs bevezetőjében tudatta, hogy az osztrák—magyar hadseregek megerősítésére német csapatok érkeznek. Mindaddig minden nagyobb harci tevékenység elkerülendő és az 1., 4. és 3. hadseregnek el kell érnie az alsó Dunajec és a Biala folyók térségét (Gribontól délre), míg a 2. hadseregnek a Szemelnje-Felső és Alsóvízköz—Sztropkó—Alsókomarnok közti térséget. El kell érni továbbá, hogy a hadseregeket együtt tartsák s az 1. hadseregnek délre való leszorítását elkerüljék. (A parancsot az AOK már Neu-Sandezből adta ki.)

Conrad ezt megelőzőleg „drámai hangú” kéréssel fordult a német hadvezetőséghez: a helyzet stabilizálása érdekében szükséges, hogy legalább négy német hadtestet irányítsanak Nyugat-Galíciába.¹²⁹ Szeptember 14-én este kérését megismételte, kiegészítve azzal, hogy a német csapatok Narev térségében indítandó támadásának immár nincs értelme. A kialakult helyzetben arról van szó, hogy az osztrák—magyar erőknek a segítségül érkező német csapatokkal Nyugat-Galíciában egyesülniök kell.¹³⁰

A nagy visszavonulás kényszerű elrendelése rendkívül heves reakciót váltott ki az udvarnál, a diplomáciai vezetéskor és mindkét ország (Ausztria, Magyarország) közvéleményében. Az AOK Károly trónörökösöt menesztette Bécsbe (aki beosztott tisztként a főhadiszálláson szolgált) s rajta keresztül igyekezett

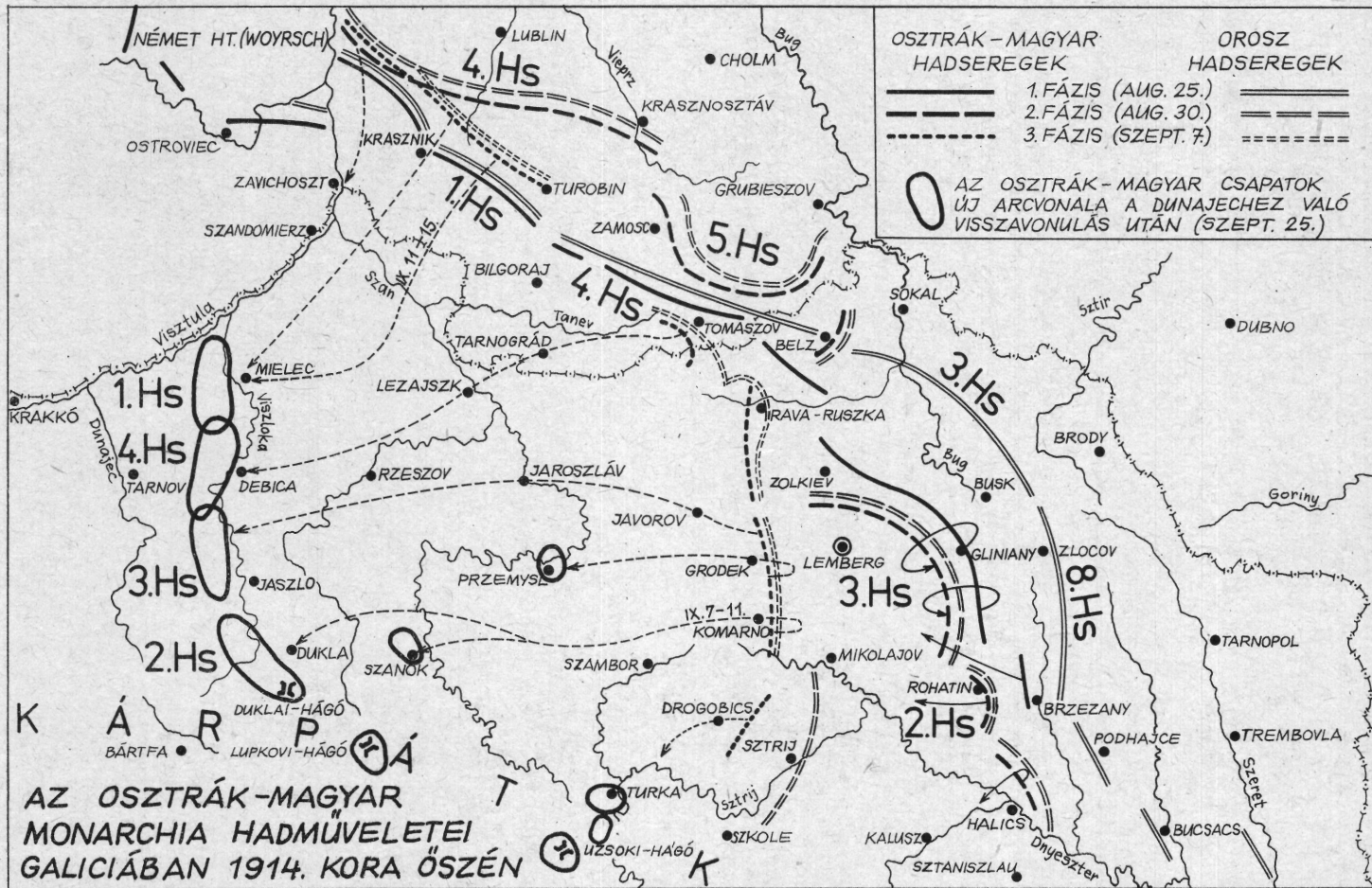
126 Uo.

127 HL AOK Op. Nr. 1925. A parancsallal egyidőben hivatalos kommuniké látott napvilágot. „A Lemberg melletti csatában sikerült a grodeki országúton és attól délre levő csapatainknak az ellenséget 5 napos kemény küzdelemben visszaszorítani, 10 ezer foglyot ejteni és számos löveget zsákmányolni. A sikert azonban nem lehetett kihasználni, mert északi szárnyunkat Rava—Ruszkánál túlerő fenyegeti, s ezen kívül újabb orosz erők Dankl hadserege ellen, illetve a közté és a Lemberg-i csatatér közti térségbe benyomultak. Az ellenség jelentős erőfölénye miatt elkerülhetetlenné vált három hét óta szakadatlanul hősiessen harcoló hadseregeinket egy jó adottságú szakaszon összegyűjteni és további hadműveletekre készenlétbe helyezni. Höfer vörgey.”

128 HL AOK Op. Nr. 2063.

129 HL AOK Op. Nr. 1957.

130 HL AOK Op. Nr. 1960.

magyarázkodni. A király, elfogadva Károly érvelését, biztosította bizalmáról a hadsereg felső vezetését, s szabad kezet adott neki „a vétkes parancsnokok” eltávolításához.¹³¹

*

A visszavonulás az anyagi-, és élőerők újabb nagymérvű pusztulásával járt. Az ellenségtől való elszakadás viszonylag az 1. hadsereget kímélte meg leginkább. Ebben kétségkívül szerepe volt a Woyrsch-féle német hadtest szívós utóvédharcainak. Rendezettnek mondható körülmények között lépte át a Szan folyót s húzódott le a Dunajec folyó vonaláig. Mindez nem mondható el a 4. (Auffenberg) hadseregről és a József Ferdinánd-csoportról, amelyet a győztes 3. és 5. orosz hadsereg változó intenzitással üldözött. A 4. hadsereg alakulatai felbomlottak, harcoló csapatok és hadtáposztagok leírhatatlan zűrzavarban menekültek délnyugat felé. A menekülőket kozák lovasrohamok tizedelték, a csoportokba szétzilált egységek az utánuk nyomuló oroszok könnyű zsákmányai lettek. A mérhetetlen káosz felszámolása érdekében a magasabb parancsnokságok a hadtápvonásokat magukra hagyták, illetve feláldozták, abban reménykedve, hogy az ellenség előnyomulását ezáltal is késleltethetik. A hadsereg roncsai (60—70%-os veszteséggel!) Jaroszlavra, Szieniavára, Lezajszkra zúdultak, s éhségükben raboltak, fosztogattak. Rendezettebb körülmények csak a Szan folyón való átkelés és az összes átjáró felrobbantása után álltak elő. Kordon és tábori csendőralakulatok fogták fel a szétugratott katonák ezreit, s kezdték meg csakhamar a megmaradtak megfegyelmzését. Amikor a hadsereg Tarnovtól délre a Vizloka—Biala folyók közötti térségben megállapodott, harcoló létszáma alig érte el a 70 000 főt.

A 3. és 2. hadsereg visszavonulása szintén bővelkedett drámai eseményekben. Mindkét hadsereg szeptember 12-én kezdte meg az ellenségtől való elszakadást és fárasztó gyalogmenetekben, a többi hadseregnél tapasztalt zűrzavarban érte el célját. A 3. hadseregnél külön nehézséget jelentett, hogy visszavonulási útja több helyen érintette, keresztezte a 4. hadseregét, ami az egymás nyelvét alig vagy egyáltalán nem értő katonák véres összetűzéseiből vezetett. A 3. hadsereg visszavonulásának súlypontja Przemysl térségére esett. Az erődítmény készleteit csaknem felélték, s a parancsnok, Kuzmanek tábornok ama elhátározása, hogy a várat a körülzáró 3. orosz hadsereggel szemben a végsőkig védeni fogja, illuzórikusnak tűnt, s inkább Borojević visszavonulásának fedezésében volt jelentősége. Szeptember 24-ig a 3. hadsereg a Jaszlo—Kroszno—Rymanov közti térségben a Vizlok folyó mentén állt meg, míg a 2. hadsereg ettől délre, az úgynevezett duklai horpadásban, Rymanovtól délre, a Tylice—Konieczma—Zboro—Bártfa vonalban; hátrább egy-egy gyenge hadosztállal biztosítva Homonna és Uzsok térségét, illetve egy ugyancsak gyenge harci csoportot hagyva Delatyn és Körösmező között.¹³²

A nagy visszavonulás elérte a 160—220 km mélységet. Az ellenségtől elszakadó osztrák—magyar erők körülbelül szeptember 23—24-én állapotok meg a számukra kijelölt körzetekben. Mint az AOK szeptember 21-én este kiadott parancsából kitűnt, szeptember 23-tól az 1. és 4. hadsereg sávjában nagyobb harcselekmények már nem voltak várhatók, s hozzá lehetett fogni az alaku-

¹³¹ HL AOK 11. cs. Res. Nr. 79. A menet közbeni és a visszavonulást követő tisztogatásnak áldozatul esett Brudermann lovassági tábornok (a 3. hadsereg parancsnoka) és Auffenberg gyalogsági tábornok (a 4. hadsereg parancsnoka), az I., II. VII., IX. és a XVII. hadtest parancsnoka. A Kummer-csoportot feloszlatták, s elcsapták 10 gyalogos- és 4 lovashadosztály parancsnokát. Három hadosztályparancsnok önkézzel vetett véget életének. A 2. és 3. hadsereg, továbbá négy hadtest új vezérkari főnököit kapott. A tisztogatás során viszont megerősödött Borojević Szvetozár gyalogsági tábornok és József Ferdinánd gyalogsági tábornok pozíciója. Vö. *Kisling*: I. m. 41. o.

¹³² HL AOK Op Nr. 2085.

latok feltöltéséhez, újjászervezéséhez, anyagi-technikai felszerelésük pótlásához.¹³³ A 3. és 2. hadsereg a számára kijelölt körzeteket csak szeptember 24-én érte el. A parancs ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az időközben megalakult 9. német hadsereggel való kapcsolat felvétele esetleg szükségessé teszi a további, nyugatra történő visszavonulást. Ha erre nem kerül sor, haladéktalanul meg kell kezdeni az új offenzívára való felkészülést. A Neu-Sandezbe rendelt hadsereg-vezérkari főnökökkel Conrad tábornok szeptember 21-én személyesen közölte, hogy az említett német 9. hadsereg (9 gyaloghadosztály) szeptember 30-ára eléri a hadműveleti térséget, jobbszárnya Krakkónál áll, arcvonalszélessége körülbelül 40 kilométer.¹³⁴

Az AOK parancsa igen súlyos feladatokat rótt valamennyi hadseregparancsnokra, még inkább azonban a közép- és alsó vezetésre. A fegyelmelés és újjászervezés mellett a legnagyobb gondot a csapatok körében dühöngő tífusz-, kolera- és vérhasjárvány megfékezése jelentette. Nem kisebb feladat volt az elpusztult, vagy fogságba esett százazrek pótlása sem, hiszen a harcokban a hadsereg legjobb emberállománya veszett el. A pótlás viszont sebtében kiképzett, gyenge harcértékű népfelkelő elemekből állott. A hallatlanul nagy anyagi veszteség pótlása egyenesen illuzórikusnak tűnt. Az erkölcsi erő pedig a mélypontra zuhant. Így Conrad tábornok háború után megfogalmazott sorai korántsem fedték az akkori valóságot: „A K.u.k. hadseregeket nem verték meg, harci erejüket nem törték meg ... csak vissza kellett vezetni őket, hogy kikerülhessenek egy olyan helyzetből, amely a harc folytatása mellett vereséghez vezethetett volna. Ettől megóvták őket, s már két héttel később készek voltak arra, hogy újból előre menjenek.”¹³⁵

A valóságban az 1914-es őszi hadjárat lehetőségeit más tényezők alakították ki.

Összegezés

Az osztrák—magyar haderő északkeleti hadszíntéren bekövetkezett vereségével a háború továbbfolytatásának lehetősége csak azonnali német beavatkozással volt biztosítható. A helyzet súlyosságát fokozta, hogy a galíciai vereséggel szinte egyidőben a kis Szerbia ellen harcoló 5. és 6. osztrák—magyar hadsereg offenzívája is összeomlott. A központi hatalmak koalíciójának erősebb tagja, a császári Németország haderejének többségét kitevő nyugati hadsereg pedig a szeptember 4—9-i Marne melletti csatában a schlieffeni villámháború és győzelem kikényszerítésében maradt alul; a háború közeli befejezésének reménye egyszer s mindenkorra elveszett egy olyan ellenséges koalícióval szemben, amely anyagi és élőerőfölényét ellenfelével szemben fokozatosan érvényre juttathatta. Mindezt Marne és Lemberg teremtette meg, s Hindenburg tannenbergi és keletporoszországi győzelmei (augusztus 23—30.) a Szamszonov és Rennenkampf vezette 1. és 2. orosz hadseregekkel szemben már nem változtathattak a helyzeten.

Az Osztrák—Magyar Monarchia hadserege a galíciai hadműveletekben durva becslések szerint mintegy 350 000 főt veszített, ebből halott és sebesült kb.

¹³³ HL AOK Op. Nr. 2339.

¹³⁴ HL AOK Op. Nr. 2039. II. Vilmos császár táviratilag közölte három hadtest és egy lovashadosztály Krakkóba, ill. Délkelet-Sziléziába való küldését Hindenburg tábornagy parancsnoksága alatt. A távirat mellett található Fleischmann vk. százados, osztrák—magyar összekötő tiszt tájékoztatója Ludendorff tábornok Neu-Sandez útjáról. Kéri, ne tegyenek észrevételt Ludendorff javaslataira, annál is inkább, mert a németek meg vannak győződve, hogy a k. u. k. haderők jelenlegi helyzetüket sem tudják tartani. Esetleges osztrák—magyar főparancsnokról pedig szó sem lehet.

¹³⁵ Conrad: i. m. IV. k. 710. o.

250 000, hadifogoly hozzávetőlegesen 100 000 fő volt. A hadianyag- és technika zöme elpusztult, a megmaradt hadsereg morálisan mélypontra zuhant.

A súlyos vereség okainak feltárása már a visszavonulás alatt megkezdődött. Az AOK által indított vizsgálatok „házon belül” keresték az okokat és okozókat,¹³⁶ s viszonylag kevés szó esett az ellenfélről, annak teljesítményéről. Az események azt mutatták, hogy az orosz hadvezetés anyagi- és élőrőfölségét jól kihasználta, továbbá az imperialista háború megvívásához olyan ideológiai mezzel vértette fel embereit (a szlávok felszabadítása a germánok és magyar csatlósaiak zsarnoksága alól), amely — kihasználva az egyszerű katonában meglévő hamis tudati elemeket — a harcnak morális meggyőződést adott. Az orosz hadsereg győzelme egyértelmű és meggyőző volt, jóllehet a győzelemért óriási árat fizetett. Vesztesége alig maradt el ellenfelé mögött, ami vitathatatlanul a kíméletlen, nehézes, önbizalomhiánnyal küszködő hadműveleti, de még inkább a középszerű harcászati vezetés rovására volt írható. Az orosz hadvezetés ellenfele hadászati elképzelését tudatosan, vagy sokszor ösztönösen, sikerrel keresztülhúzta, az ezekből adódó hadászati lehetőségek következetes kihasználását azonban elmulasztotta s ellenfelét hadászati jellegű vereségekre kényszeríteni képtelen volt. Így a Monarchia hadserege nem semmisült meg, ellenben a Szan folyóig előretört, majd megállt orosz seregek asszisztálása mellett, rendkívüli erőfeszítések árán ugyan, de összeszedte magát s néhány hét múlva — német segítséggel — újból támadásba kezdett.

Mivel a Frigyes—Conrad-féle hadvezetés továbbra is élvezte az uralkodó és legfelső körök bizalmát, a vizsgálati eredmények elkendőzték Conrad hadászati elképzeléseinek és hadműveleti terveinek valódi értékét, csakúgy mint a hadvezetés — hadosztály-szintig beavatkozó — hadműveleti vezetésének rossz gyakorlatát. Így arról szó sem esett, hogy a háború előtt kidolgozott, majd megváltoztatott haditerv rossz, illetve elégtelen információkra felépített, a hadsereg várható teljesítőképességét figyelmen kívül hagyó, szövetséges ígéreteit túlbecsülő, az ellenfél szándékait félreismerő, annak erejét lebecsülő haditerv volt, amelyet az ellenség nemcsak könnyen ellensúlyozhatott, hanem akaratát könnyűszerrel az osztrák—magyar hadvezetésre kényszeríthette. Mindez olyan szubjektívizmussal és AOK-centralizmussal párosult, amely a közép- és alsószintű vezetést béklyóba verte, az önálló kezdeményezést megfojtotta, az arcvonalakon beálló tényleges helyzetet figyelmen kívül hagyta. A csapatoktól elszakadt legfelső hadvezetés hadműveleti vezetése a voluntarizmus szélsőséges eseteit produkálta, amelynek egyenes következménye az emberanyag gátlástalan feláldozása, végső soron hazárdjáték volt.

A szubjektívizmusból fakadt, hogy a vereségért a csapatvezetésnek kellett vállalnia a felelősséget. Az AOK által kiküldött vizsgálóbizottságok tevékenysége is arra irányult, hogy a Conrad—Frigyes-féle hadvezetés felelőségéről eltereljék a figyelmet. A jelentések¹³⁷ ennek ellenére olyan tényeket tártak fel, amelyek — szándékuk ellenére — ezt a felelősséget még inkább aláhúzták. A jelentésekből ugyanis kitűnt, hogy a Monarchia hadserege elkepesztő felkészületlenséggel kezdte meg a háborút: anyagi és technikai ellátottsága jóval elmaradt ellenfelé mögött. A harcászatról mondottakból kiderült, hogy a soknemzetiségű hadseregnél — a Conrad által kidolgozott kiképzési elveknek megfelelően — kizárólag a támadó harcászatot erőszakolták, azt is oly módon,

¹³⁶ Pl. *Karl Novak*: Der Weg zur Katastrophe. Berlin, 1919.; *Alfred Krauss*: Die Ursachen unserer Niederlage. München, 1921.; *ÖULK II. k.*; *Siegemann*: i. m. stb. Napjainkban a polgári történetírás sokkal tárgyilagosabban ítélkezik: pl. *P. Kielmansegg*: Deutschland und der Erste Weltkrieg. Frankfurt/M., 1968. és *R. Kiszling*: i. m. A marxista álláspontot képviseli. *H. Otto—K. Schmiedel*: Der Erste Weltkrieg. Berlin, 1977.

¹³⁷ HL AOK Op. Nr. 1779.; Op. Nr. 1794.; Op. Nr. 2024.

hogy az egyes fegyvernemek közti együttműködést lebecsülték, így aztán a rohamra induló, csak céllövészetre kiképzett gyalogság a tüzérségi tűztámogatás nélkül elvértett az ellenség géppuska- és tüzérségi tűzében, vagy olyan pánikba esett, amely órákon belül hadműveleti krízist eredményezett. A védelmi harcászati kiképzés és felszereltség hiányában ugyanez a gyalogság az orosz rohamokat visszaverni csak a legnagyobb véráldozatokkal tudta: a csukaszürke egyenruhában jó célpontul szolgáló gyalogság — kézi ásó híján — még kezdetleges védőállások létrehozására is képtelen volt, nem beszélve arról, hogy tüzereje a lőszerutánpótlás hiányosságai miatt, nemkülönben a fegyverzet konstrukciós hibái (mindenekelőtt a töltényhüvelyek állandó beragadása) miatt messze elmaradt ellenfelétől.¹³⁸ A tartalékos, póttartalékos alakulatoknál, amelyeket az első vonalba is beosztottak, a hiányosságok még szembetűnőbbek voltak. A gyalogság a lovasságtól sem kapott támogatást. Az egykor legdicsőbb fegyvernem — díszes egyenruhájában, az elavult lovasrohamokat erőltetve — már a távolfelderítés során súlyos veszteségeket szenvedett, majd a nagy harcok idején felőrlődött.

Nem volt jobb a helyzet a tüzérségnél sem, amelynek felhasználhatóságát elavult anyaga is hátrányosan befolyásolta. Az egyetlen 30,5 cm-es mozsár kivételével a tábori ágyúk, tarackok zöme (amellett, hogy kevés volt belőlük) nehézkes, gyengén fogatolt volt, hordtávolságuk messze az ellenségé alatt maradt, és egyébként sem tudtak kellően érvényesülni, mivel kolofoniummal (gyantával) ellátott tölteteik sokszor nem robbantak, így hatásuk minimális volt. A belövési eljárások, célzó berendezések elmaradtak arra kényszerítette a csapatok vezetőit, hogy a lövegeket szinte az első állásokba parancsolják. Ennek következménye többek között az lett, hogy egy-egy ellenséges roham alkalmával vagy gyorsan elmenekültek a csataterőről, vagy az ellenség könnyű zsákmányai lettek. (Az elmondottakkal homlokegyenest ellenkező volt az orosz hadsereg tüzérségének teljesítménye: koncentrált ösztűzzel, gyorstüzelő ágyúk és aknagránátok sokaságával nemcsak az ellenség leküzdésében volt igen hatásos, de morális hatásával az osztrák—magyar hadsereg önbizalmának megrendítésében is.)

A hadsereg felhasználhatóságát rendkívüli mértékben befolyásolja a modern gépi háború követelte anyagellátás és utánpótlás színvonala, folyamatossága. Ez az osztrák—magyar hadseregnél gyermekcipőben járt. A csapatok fegyver, lőszer nélkül, hiányos s egyben célszerűtlen ruházatban, éhezve érkeztek ki az arcvonalakra. A hadbiztosok által irányított ellátószolgálat legtöbbször még az élelmet sem tudta biztosítani, ezért a csapatok rabolni kényszerültek, a felülről elrendelt rekvirálás mindennapos jelenséggé vált, ami egyben megmagyarázta a helyi lakosság gyűlöletének fellobbanását (amit a ruszofil propaganda nagymértékben ki is használt). (Mint a jelentések elmondták, csak a közös hadseregbeli alakulatok rendelkeztek pl. „gulyáságyúkkal”, a népfelkelő alakulatoknak a sebtében gyártott főzöládák jutottak.)

138 A lőszerdotációról az ellátó szolgálat az alábbi kimutatást készítette (napi átlag [Az AOK 11. cs. Res. Nr. 94.]):

Lövedék	gyalogs. puska	ágyú	tábori tarack	nehéz táb. tar.	hegyi ágyú	hegyi tarack
1—4. hads.	390—430	550—670	460—570	433—476	250—256	240
Balkáni erők (5. és 6. hads.)	520—550	600—640	545	387	256—580	240—600

A balkáni haderők dotációjá (Potiorek személyes kapcsolatai miatt) magasabb volt, mint az északi arcvonalon küzdő hadseregeké: az orosz hadsereg napi átlaga gyalogsági puska esetében 800—1000 db., tüzérségi lövegnél 750—1100 db. Uo.

Az egészségügyi ellátottság hiányosságainak megdöbbentő bizonyítékai pedig a tifusz-, vérhas-, kolerajárványok voltak, nemkülönben a sebesülésekbe belehaltak igen magas száma.

A egyes harcértékű, soknemzetiségű csapatok körében — a fentiekből kifolyólag — a pánikjelenségek mind gyakrabbakká váltak, majd megsokszorozódott a harcból magukat önkényesen kivonó, a parancsot megtagadó elemek száma is, amivel a vesztett csaták után szétugrasztottak, lógósok száma félelmetes nagyságúra nőtt. Így már augusztus második felétől nagy jelentőségűvé vált a biztonsági alakulatok jelenléte, továbbá megbízható csapatok felhasználása megbízhatatlanok megfékezésében vagy megbüntetésében.¹³⁹

A Frigyes—Conrad-féle hadvezetőség a rendcsinálásokat, „megfegyveléseket” hadtestparancsnoki feladattá tette, miközben hadműveleti dilettantizmusával ezeket a „sajnálatos jelenségeket” vagy újratermelte, vagy megsokszorozta.

A hadműveletek befejező fázisában, a nagy visszavonuláskor a hadvezetőség aktivitása, közvetlen beavatkozása az események alakulásába csökkent. A galíciai csata elvesztésének keserű valósága eleinte megbénította. A Neu-Sandezbe való áttelepülés után azonban újabb támadó hadműveletek tervezésébe fogott az AOK, függetlenül attól, hogy a hadsereg milyen állapotban volt. Sajátságos, hogy a visszavonulás bonyolult feladatát a közép- és alsószintű vezetés oldotta meg. A hadvezetőség számára csupán a visszavonulás szükségességének időbeni felismerése jutott érdemül, továbbá a retablirozásra alkalmas körzetek kijelölése. A visszavonulás sikere a közép- és alsószintű vezetés teljesítménye mellett az ellenfél tétova magatartásának számlájára írandó: a megvert osztrák—magyar hadak könyörtelen üldözésének elmaradása lehetőséget adott a megmaradt, szétzilált alakulatok rendbeszedésére, anyagi-, technikai felszerelésük és az élőerő pótlására. A Monarchia hadsereg így néhány hét alatt újjászerveződött. A hosszúra nyúlt imperialista háború újabb megpróbáltatásai azonban semmi biztatóval nem kecsgettették.

Мартон Фаркаш

ЛЕМБЕРГ

Военные операции Австро-Венгерской Монархии ранней осенью

1914 года в Галиции (15 авг.—25 септ.)

Резюме

В вводной части статьи автор исследует мотивы, побудившие австро-венгерское военное руководство начать наступательную операцию против развертывавшейся в Галиции русской армии, имевшей преимущество в материальных и людских резервах. Во время проведения операции наступление с юга на север 1 и 4 австро-венгерских армий, наносивших главный удар, далеко не достигало поставленной оперативной цели, — за исключением тактических побед при Красники и Комарове, — в то время как развернувшееся на юго-восточном фланге наступление русский войск привело к неслыханному поражению 3 и 2 австро-венгерских армий, и как следствие этого — к ослаблению всех военных сил Монархии, брошенных в бой в Галиции. Спасительный выход из сложившегося тяжелого положения начальник Генерального Штаба Конрад изыскивал в реверсировании 4 армии в направлении Рава-Русска и атаки на

139 HL AOK Op. Nr. 1794.

фланг 3 русской армии, занявшей Львов, а также в проведении дальнейших наступательных операций 1 австро-венгерской армии вдоль реки Вислы. Начальник Генерального Штаба планировал также осуществить контраступление 3 и 2 австро-венгерских армий, оттесненных за район Гродекского озера. Русское военное командирование, переместив основное ядро своих сил в северо-западном направлении и гибко маневрируя имеющимися в распоряжении резервами, перечеркнуло расчеты австро-венгров и, нанося фланговые удары в направлении с севера на юг и с востока на запад, поставило все австро-венгерские вооруженные силы перед опасностью двойного охвата.

Разрешить критическую ситуацию удалось лишь в результате всеобщего наступления оставшейся части австро-венгерских сил на территорию западнее рек Вислы-Бялы-Вислок и к Дукельскому перевалу.

Длившееся три недели жестокое сражение, вошедшее в историю под названием Львовской битвы, привело к уничтожению значительной части австро-венгерских вооруженных сил, потери большей части Галиции, утрате международного авторитета Монархии. Кризис государства Габсбургов лишь усугубил крах, назревавший в это время и на Балканском ТВД.

Военное руководство царской России не смогло превратить эту большую победу в стратегическое поражение австро-венгерской армии и тем самым предоставило ей возможность реорганизоваться с помощью немцев, а через несколько недель перейти в новое наступление.

Márton Farkas

LEMBERG

Die Kriegsoperationen der Österreichisch—Ungarischen Monarchie in Frühherbst 1914 in Galizien.

(15. Aug.—25. Sept.)

Resumee

In der Einführung der Studie untersucht der Autor die Motiven, die die Österreichisch—ungarische Heeresleitung zu einer Angriffsoperation gegen die in Galizien aufmarschierende und in materiaeller und personeller Hinsicht eine Überlegenheit besitzende russische Armee bewegten. Bei der Durchführung der Operation blieb der Süd-Nordangriff der den Hauptschlang tragenden 1. und 4. Armeen von seinem Operationsziel weit zurück — ausgenommen die taktischen Siege bei Krasnik und Komarow — während die auf dem südöstlichen Flügel sich entfaltende russische Offensive für die 3. und 2. österreichisch—ungarische Armee eine beispiellose Niederlage brachte, die zur Erschütterung der in Galizien eingeworfenen Gesamtkraft der Monarchie gelangte. Den Ausweg der schweren Lage suchte der Chef des Generalstabes, General Conrad in Kehrtmachen, bzw. in Rückwärtsbewegung der 4. Armee nach Rawa—Russka und seinen Flankenangriff gegen die Lemberg besitznehmenden 3. russische Armee, in weiteren Angriffsunternehmungen der 1. österr.—ung. Armee an der Weichsel und im Gegenangriff der hinter das Teichgebiet bei Grodek zurückgegangenen 3. und 2. österr.—ung. Armeen. Die russische Heeresleitung kreuzte mit der Versetzung des Schwerpunktes ihrer Kräfte in nordwestliche Richtung und der geschickten Manövrierung der ihr zu Verfügung stehenden Ersatzkräfte die österr.—ung. Absicht durch und stellte mit ostwestlichen und nord-südlichen Flankenstößen die ganze österr.—ung. Kriegsmacht vor die Gefahr einer doppelten Umfassung. Die Lösung der Kritischen Lage gelang nur mit dem Rückzug der Reste der österr.—ung. Kriegsmacht in das Gebiet westlich von den Flüßsen Weichsel—Biala—Wisloka und in die Duklasenke.

Der drei Wochen dauerte erbitterte Kampf, der als Schlacht bei Lemberg in die Geschichte eingang, führte zu der Vernichtung bedeutender Teile der österr.—ung. Kriegsmacht, dem Verlust des grossen Teils Galiziens und dem Zusammenbruch des internationalen Ansehens der Monarchie. Die Krise des Habsburger Staates wurde durch den zu dieser Zeit auch am Balkaner Kriegsschauplatz entfalteter Misserfolg vertieft.

Die russische Heeresleitung vermochte den grossen Sieg zu einer strategischen Niederlage der österr.—ung. Kräfte nicht entfalten lassen und gab damit die Möglichkeit die österr.—ung. Armee mit deutscher Hilfe reorganisieren und sie — nach einigen Wochen — in eine neue Angriffsoperation einwerfen zu können.